

20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Konya'da Geleneksel ve Batılı Sokak Anlayışına İki Örnek; Mevlâna Dergâhı ve Atatürk Anıtı Çevresi

From the Early 20th Century to Today, Two Examples of Traditional and Western Street Understanding in Konya; Mevlâna Dervish Lodge and Atatürk Monument Surroundings

Erkan AYGÖR

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya, Türkiye
eaygor@erbakan.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 31.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 22.01.2026
Yayın Tarihi/Publication Date:
27.03.2026

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
Erkan AYGÖR

Cite this article: Aygör, E. (2026). From the Early 20th Century to Today, Two Examples of Traditional and Western Street Understanding in Konya; Mevlâna Dervish Lodge and Atatürk Monument Surroundings. *Journal of Palmette*, 9, 14-43.

Atıf: Aygör, E. (2026). 20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Konya'da Geleneksel ve Batılı Sokak Anlayışına İki Örnek; Mevlâna Dergâhı ve Atatürk Anıtı Çevresi. *Palmet Dergisi*, 9, 14-43.

Öz

Çalışmayı ele almamdaki ana gerekçe yıllarca Konya'da yaptığım çalışmalarda gördüğüm geleneksel mahalle ve sokakların yok oluş sürecinin neredeyse tamamlanmış olmasına dayanmaktadır. Yöntem olarak eski imar planları 1921 yılından başlayarak detaylı olarak incelenmiştir. Haritaların daha iyi anlam kazanması için sayısallaştırılmıştır. Haritalarla birlikte eski fotoğraflar ve arşivler incelenmiştir. Makale iki ana ve zıt eksen üzerine oturmaktadır. Bunlardan ilki Konya'daki geleneksel mahalle ve sokak yapılarını tespit etmektir. İkincisi ise modernleşen batılı ızgara kent plan sisteminin Konya'daki ilk örneğini ortaya çıkarmak ve devamında değişimin dönüşümün detaylarını sunmaktır. İki farklı tasarımın ana unsurlarını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu işlemde örnek için gelenekseli temsilen Konya'nın kadim tarihi merkezi Mevlâna Dergâhı ve çevresi seçilmiştir. Batılı moderniteyi temsilen, Atatürk anıtı ve çevresindeki ilk ızgara kent planı başlangıç aşamasını Konya için temsil etmektedir. Geleneksel sokaklar, mahalleler, evler korunmalı mıdır? Sokak sağlıklılaştırma, tescil, kentsel sit, koruma amaçlı imar planları niye yapılıyor? Gerek uluslararası anlaşmalarda, gerekse ülkemizde 2863 sayılı yasa ile sokakların, mahallelerin, evlerin korunması hakkında yasal mevzuatlara göre açık ve net hükümler bulunmaktadır. Ancak koruyamıyoruz. Yıllar içinde yok oluş sürecini yaşadık. Son zamanlardaki kentsel dönüşümler bu süreci daha da hızlandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çıkma Sokaklar, Iızgara Kent, Geleneksel, Batılı, Mahalle

Abstract

The main reason for the study is based on the fact that the process of destruction of traditional neighborhoods and streets, which I have seen during my years of work in Konya, is almost complete. As a method, old zoning plans were examined in detail starting from 1921. The maps were digitized to make better sense. Old photographs and archives were analyzed along with the maps. The article is based on two main and contrasting axes. The first one is to identify the traditional neighborhood and street structures in Konya. The second one is to reveal the first example of the modernized western grid city plan system in Konya and to present the details of the transformation. It is aimed to reveal the main elements of two different designs. In this process, Mevlana Dervish Lodge and its surroundings, the ancient historical center of Konya, were chosen to represent tradition. Representing western modernity, the Atatürk monument and its surroundings represent the beginning of the first grid city plan for Konya. Should traditional streets, neighborhoods and houses be protected? Why are street sanitization, registration, urban conservation, conservation zoning plans being made? There are clear and explicit provisions in international agreements and in the legal legislation in our country for the protection of streets, neighborhoods and houses with Law No. 2863. However, we cannot protect them. Over the years, we've experienced a process of destruction. Recent urban transformations have accelerated this process even further.

Keywords: Dead End Streets, Grid City, Traditional, Western, Neighborhood

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International License.

Giriş

Geleneksel Osmanlı sokak dokusu hem mimari hem de sosyal yapı açısından son derece zengin tarihsel ve kültürel birikimi yansıtmaktadır. Bu çalışma, Konya merkezinde tespit edilebilen, Osmanlı dönemine ait geleneksel ve ızgara sistemi sokakların mimari özelliklerini, bu özelliklerin yanında sosyal etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin toplumsal yapıyı nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ana verilerini oluşturan Konya'daki geleneksel sokak dokusu Mevlâna Dergâhı ve Çevresi ile ele alınmıştır. Batılı sistem, ızgara kent plan sistemi Atatürk Anıtı ve Çevresi bölgelerinden seçilmiştir. Tarihi haritaların sayısallaştırılması, arşiv çalışmaları fotoğraflar ile konu somut hale getirilmiştir. Daha önce Konya sokak yapıları bu kadar detaylı, arşiv belgelerine dayalı araştırılmamıştır. Çıkmaz sokakların en güzel örneklerini Konya'da görmek 100 yıl öncesine kadar mümkündür (Fotoğraf 1). Çalışmamızda Konya merkez 1921 yılı hali hazır planında bu durum açıkça görülmektedir¹ (Harita 1). Konya da parsellerin düzensiz bölünmeye başlamasıyla konutların yola ulaşma sorunu doğmakta ve çözüm de çıkmaz sokak yapılmasıyla bulunmaktaydı. Böylece Konya gibi şehir kültürü Selçukluya dayanan kadim kentlerimizde çıkmaz sokaklar hemen hemen bütün yaşam alanlarını sarmıştır. Müslüman ve Müslüman olmayan mahalleler aynı kent kültürünü paylaştıkları için Müslüman olmayan mahallelerde de çıkmaz sokaklarla karşılaşmaktadır (Şor, 1998). Osmanlı sokakları, sadece fiziksel birer yapı değil, aynı zamanda dönemin sosyal yaşamını, ekonomisini ve kültürel dinamiklerini barındıran ve bu dinamiklerin sergilendiği birer yaşam alanı olarak öne çıkmaktadır (Özcan, 2005). Bu bağlamda, sokakların mimari stil ve yapı biçimleri, dönemin toplumsal hiyerarşisini ve etkileşim biçimlerini gözlemek açısından önemli birer göstergedir. Ayrıca, sokakların bu derin tarihsel ve kültürel mirasını anlamak; korunma, restorasyon ve yaşatılma süreçlerini irdelemekle mümkündür. Bu süreçler, tarihi değerlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi adına kritik bir öneme sahiptir. Ülkemizde sokak sağlıklaştırma² çalışmaları yapılmaktadır.³ Dönemin sosyal ve ekonomik yapısı ile mimari yapılanma arasında kurulan bu bağ, Osmanlı sokaklarının sadece birer yol olmanın ötesinde, toplumun sosyal dokusunu şekillendiren dinamik unsurlar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. (Erdoğan vd., 2024). Buna yönelik korumacılık⁴ çalışmalarında genellikle önce kentsel sit ilan etme, devamında ise Koruma amaçlı imar planları

hazırlanması ile mahalle, sokak, tarihi çevreler korunmaya çalışılmaktadır. Kentsel dönüşümler ile tarihi çevrelerin sağlıklaştırılması 2003 yılından itibaren gündemde olmuş ve 2005 yılında yasalaştırılmıştır⁵. Konya merkez için sokak sağlıklaştırma ve koruma amaçlı imar planları yapılmıştır. Kentsel dönüşümler planlanmış olup, halen yapılmaya devam etmektedir⁶. Ancak Konya'da geleneksel sokak dokuları korunamamıştır.

Bu araştırmanın amacı, Konya özelinde iki farklı geleneksel ve değişen sokak yapısını ortaya koymak ve bunun günümüzdeki durumlarını açıklamaya çalışmaktır. Konya'nın geleneksel sokak dokusu ve geleneksel konut mimarisi imar planlarında 1980'li yıllara kadar yaklaşık Konya'nın yüzde yetmişini oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Batılı ızgara kent plan sisteminin Konya'daki ilk uygulaması 1856 yılı Ebniye nizamnamesinden⁷ sonra gerçekleşmiştir. Bu tasarımı Atatürk Anıtının batısında, Atatürk Caddesi ile Said Paşa Caddesi arasındaki bölgede görüyoruz. Günümüzde ise geleneksel sokak dokusunu orijinal haliyle görebilmek, Konya merkezde imkânsız bir hale gelmiştir. ızgara kent sistemi tüm ülkede olduğu gibi Konya içinde şehir planlamacılığında egemen unsur olmuştur. Konya'nın Geleneksel Osmanlı sokakları, sadece fiziksel yapılarıyla değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimleri ve kültürel kimlikleriyle de önemli birer yaşam alanı mahiyetindeydiler. Konya'da, sokakların tasarımının ve organizasyonunun toplumsal dinamiklere nasıl yön verdiği, kültürel mirasın korunması açısından dikkatlice analiz edilmeliydi. Ancak geç kalındı geleneksel sokaklar Konya'da yok oldular. Özellikle Konya'nın geleneksel sokaklarının modernleşme süreçlerindeki köklü dönüşümü, mimari estetikten sosyal işleyişe kadar geniş bir spektrumda değerlendirilerek, geçmişten günümüze uzanan bu yapının korunmasına yönelik etkili stratejiler geliştirilmesi hedeflenmeliydi. Maalesef gerçekleşemedi. Çalışmamızda eski haritalar, fotoğraflar, yazılı eserler vasıtasıyla Konya'nın geleneksel sokaklarını anlamaya çalışacağız. Ayrıca ilk kez değişimin başladığı ızgara kent planlamacılığının sebeplerini ve sonuçlarını Konya özelinde irdeleyeceğiz.

Konya Tarihinde Şehircilik, Mahalle ve Çıkmaz Sokak Anlayışı

Konya'nın, şehircilik hayatındaki yeri ve önemini Çatalhöyük'e kadar götürmek mümkündür. Türkler Anadolu'yu fethinde,

¹ Konya Belediyesinde hazırlanan kitap da imar haritası verileri dikkate alınarak "1924 yılında Konya nüfusunun 55000 kişi olduğu, 120 mahalle ve 8937 haneden oluşan bir şehirdir" ibaresi geçmektedir. (1924 Konya Rehberi Harita Bilgisi)

² Ülkemizde "sokak sağlıklaştırma" kavramı ilk kez 1995 yılında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yatırım uygulamalarında yer almıştır (Çelimli, 2016). Bu kavramla ilgili ilk yönetmelik 1996 yılında hazırlanmıştır. Daha sonra 2005 yılında "sokak sağlıklaştırma" projeleri için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, "Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesi" oluşturulmuştur. Fakat, bu şartname daha sonra 28718 sayılı "Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013)" ile yürürlükten kaldırılmıştır (Unver, 2017)

³ Ahunbay, sokak sağlıklaştırmasını, bakımsız durumdaki, harap olmuş veya terk edilmiş olan tarihi yapıların ve çevrelerin; toplumun değişen ve dönüşen ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde onarılarak günümüz yaşam koşullarına adapte olmasının sağlanması, çeşitli donatılarının tamamlanması, yetersiz ve eksik durumda olanların daha iyi hale getirilmesi, tarihi yapıya sonradan yapılan ancak uyumsuz olan eklerin kaldırılması, gerekli durumlarda yapı içinde ve çevresinde yeni ve tarihi yapıya uyumlu eklerle yaşam koşullarının tarihi ve mimari değerlerle uyumuna özen gösterilerek yenilenmesidir şeklinde ifade etmektedir (Ahunbay, 2008).

⁴ Koruma genellikle işlevlerini yerine getirebilmekte olan yapıların; önemli tarihsel mimari ve kültürel değer taşıyan bölgeler içinde, onlarla birlikte korunmasını sağlamak için plansızlığın denetlenmesi ve aşırı nüfus birikiminin önlenmesidir (Keleş, 2006, 447). Koruma bilincinin çevresel ölçekte ele alınması, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu (1973) ile 'sit (alan koruması)' kavramının ortaya konulması ile gerçekleşmiştir. Böylelikle bütüncül koruma yaklaşımının mevzuattaki ilk düzenlemesi yapılmıştır (Keskin, 2008). 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 Sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983)" ile de "eski eser" kavramı "Kültür ve Tabiat Varlıkları" haline dönüştürülerek, koruma disiplininin etki alanı daha da genişletilmiştir. Koruma Kanununda yapılan değişikliklere ilişkin 5226 sayılı Kanun (2004) ile tarihi dokuların bütüncül korunmasında Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP), Çevre Düzenleme Projesi, Alan Yönetimi, Alan Yönetim Planı gibi terimler (uygulama araçları) kullanılmaya başlanmıştır (Güner vd., 2019).

⁵ 5366 sayılı ve Haziran 2005 tarihli, yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması hakkında kanun olmuştur. Bu yasanın gerekşesinde kentin eskiyen dokularına ve yerleşim alanlarına kültürel miras değerleri korumak/ kullanma dengesini sağlayarak sosyal donatı alanlarına büyütme ve sağlıklaştırmak, sağlıklı koşullara kavuşturmak, otopark sorununu çözüme kavuşturmak, günümüz konforu ve kullanım şartlarını içeren konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanlarını oluşturmak, tarihi ve kültürel dokuyu geleceğe taşımak amacıyla restore ederek kullanmak, böylelikle kentlerin merkez alanlarına sağlıklı bir şekilde iskan edilecek şehrin güvenliğini tehdit eden denetimsiz bölgeler olmaktan çıkarıp yenileştirmek ve gününüz gereklerine uygun olarak kullanılabılır hale getirilmek amacıyla bu alanlar kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan etme ve bu alanlarda uygulama yapmaya imkan vermek gerekliliği ortaya çıkmıştır (Keleş, 2006, s. 448).

⁶ Mevlâna Külliyesi Ve Piri Mehmet Paşa Külliyesi Çevresi Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı, Nakipoğlu Camii Ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı, Alaaddin Tepesi-Bedesten Mevkii Konya Tarihi Kent Merkezi Kentsel +III.Derece Arkeolojik Sit Alanı Kaip, Akçeşme Ve Saryakup Mahalleleri Kentsel Sit Alanı Kaip'Ornek olarak Konya kent merkezi koruma amaçlı imar planları verilebilir.

⁷ Osmanlı'nın geç dönemlerinde ise düzgün ızgara planları ile karşılaşılar. Bu planlar, Tanzimat'tan sonra, batılılaşma etkileriyle birlikte ortaya çıkan ve Ebniye Kanunlarıyla da hükme bağlandıktan sonra, etkili olmuştur. Ebniye Nizamnamesi ve Ebniye Beyannamesi 1848-1849 tarihlerinde yürürlüğe girmiş ve inşaat yapımı için belli kurallar ortaya koymuştur. Buna göre han, hane ve dükkanlar belirli bir hizada tutulmalarını gerektiği, binaların birbirinin önüne çıkma yapmaması gibi maddeler düzgün sokak ve caddelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1848-1882 yılları arasında birbirini tamamlayan altı nizamname çıkarılmıştır: 1848 nizamnamesinde; yol genişlikleri üç kademe tanımlanmış ve genişliklerinin en az 7.60 m ile 4.50 m arasında olması gerektiği belirtilmiştir. Denele' göre, 1858 nizamnamesinde; arazi kanunu çıkarılmış, sınır, mülkiyet, tapu gibi batı kavramları Osmanlı toprak düzenine girmiş, kadastro (mülkiyet sınırlarını gösteren) haritaları yapılmaya başlanılmıştır (Denel, 1982).

Konya'ya kısa süre içinde başkent yapmışlardır. Başkent Selçuklu çağında önemli değişim ve gelişmelere sahne olmuştur. Şehir yaşamında yenilikler medreseler, camiler, dış surların inşası büyümeyi beraberinde geliştirmeyi sağlamıştır (Baykara, 1985). Kentin büyümesi mahalleler kurulması yolu ile gerçekleşiyordu⁸. Şehrin gelişimi sağlayan diğer etmenler arasında; Selçukludan itibaren uygulanan, vergi muafiyeti ve vakıfların kurulması sayılabilir. Şehir gelişiminin izlenmesinde yazılı kaynaklarında önemi vardır (Kuban, 1982). Özellikle vakıf kayıtları, mahkeme defteri⁹ tahrir defterleri, gibi kayıtlar başta gelmektedir. 14 yüzyılda İbni Batuta geniş yolları, özel çarşısı ile Konya'nın büyük bir kent olduğundan bahseder. Karamanoğlu döneminde kent yine surlar içerisindeydi. Osmanlı döneminde dış surların önemini azaltmasıyla birlikte sur dışına taşmalar başlamıştır. Konya'da sur dışındaki genişleme Mevlâna Dergahına doğru devam etmiştir. Dergâhın asitane merkezi olması, Osmanlı hanedanlarının Mevlevî tarikatıyla yakın ilişkileri kentin önemini hep muhafaza etmiştir.

Konya'da mahallelerin en küçük birimi, aynı zamanda sayısal üstünlüğe sahip unsuru geleneksel evlerdir. Çoğu sade evler, fonksiyonel ihtiyaçlara göre şekillendirilmiştir. Konya merkezdeki konutlar, 1960'lı yıllara kadar geleneksel kırsal evlerden pek farklı değildi. Tarımsal üretimin ve yaşamın gereği olarak evin bir büyük bahçesi ve avlusu vardı. Avlu etrafında ahır, yemek ve ekmek yapmak tandirevi, karadam bulunurdu. Ayrıca çarş ocağı, hariciye, hela gibi unsurlarda yer alırdı. Düz toprak dam kışlık yiyecekleri kurutulduğu üstü açık mekandır. Konya evi mahremiyetinde etkisiyle içe dönük tasarlanmıştır. Sokakta yürüyen evin bahçe duvarını görebilirdi. Evin, bahçenin ve avlunun dışarıdan görülmesi mümkün değildir. Hayatlı evler; tahtaboshları, iç avluya dönük çıkmalarıyla eve ışık ve hava sağlayan günlük dinlenme, oturma, yemek yeme işlerini düzenleyen alanlardı (Aygör, 2016).

Mahallelerde aynı karakterde hayatlı evler dar, düzgün olmayan, çıkmaz sokakları meydana getirmekteydi. Çıkmaz sokaklar mahallelerin ana yolundan evlere uzanan özel yollardır¹⁰. (Çizim 1) Bu dar dolambaçlı ve genellikle birkaç farklı konuta giriş imkânı sağlayan, adeta ağaç dallarını anımsatan çıkmaz sokak ağlarını Konya kendi içinde oluşturmuştur (Çizim 2,3,4), (Fotoğraf 2,3). Şehrin yeşil alanları cami avluları, mezarlıklar, çeşmelerin etrafında, evlerin bahçelerinde bulunmaktadır. Sokaklarda genellikle ağaçlar bulunmazdı (Fotoğraf 4).

Geleneksel doku içindeki şehrin ana birimini evlerin oluşturduğunu belirttik. Evlerin içindeki aileler, insanlar eve hayat veren asli unsurdur¹¹. Evi insan nefesi ayakta tutar sözü bunun en güzel kanıtıdır. Konya'da üç kuşağın birlikte yaşadığı geniş aile "torunlar, anne- baba, dede-nine" kentin sosyal ve fiziksel görüntüsünün yaratıcısı olmuştur. Günümüzde üç kuşağın birlikte yaşamasının önemini psikologlar vurgulamaktadır. Hatta Hollanda da çocuk kreşleri ile yaşlı huzur evleri aynı binada yapılmakta olup, ortak alanlarda iki kuşak vakit geçirmektedir. Konya'nın bu çok kuvvetli aile yapısı tüm

kenkte; geleneksel evlerde ve mahallelerde yaşam, hayat döngüsünü birlikte oluşturmuştur.

Konya'da geleneksel mahalleler ve sokaklar yakın zamana kadar yaşamışlardır. Mahalle fiziksel yaşam alanı dışında sosyal dayanışmanın da olduğu birimdir. İmamlar 19. yüzyıla kadar mahallenin hem dini hem sosyal yöneticisidir. Mahallelerin merkezinde mescit ve yanında imamın evi bulunurdu. Mescidi yaptıran aynı zamanda mahalleye de adını veriyordu. Mektep ya caminin içinde ya da yakınında yer alırdı. Bu geleneksel mahallelerde daha huzurlu ve güvendedik. Çıkmaz sokaklar; güvenlik ve mahremiyetle ilgili unsuru kendi içinde barındırıyordu. Herkes birbirini tanırdı. Mahallelerde komşuluk, saygı, yardımlaşma gibi değerler vardı¹².

Konya'da sokak dokusunun modernleşme süreci, 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Özellikle 20. Yüzyılın başlarında Bağdat demir yolunun kente gelmesiyle bu durum ivme kazanmıştır. Yeni caddeler, Avrupa tarzı binaların inşası, parklar, meydanlar batılılaşma hareketleri, Konya'da mimari, şehircilik alanında ve sosyal yapısında değişiklikleri başlatmıştır (Aygör, 2005). Ayrıca, bu süreçte geleneksel kullanım alanlarının yerini modern işlevler almış, sosyal etkileşim biçimleri değişimler göstermiştir. Özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde ise, modernleşme politikaları çerçevesinde, sokakların karakteri yeniden şekillendirilmiştir. Söz konusu zaman diliminde 19-20. Yüzyılın ilk çeyreği Konya'nın bütününde geleneksel unsurlar; evler, sokaklar ve mahalleler hakimdir. Modernleşme bağlı olarak; demiryolu çevresi, atlı tramvay hattı ile Atatürk caddesi üzerinde Alaaddin Tepesinden Yusuf Şar'ın Konağına kadar değişen konut ve sokak dokuları ile donatılmıştır. Aslında bu değişimin ilk yaşandığı yerler azınlıkların Ermeni, Rum kökenli Osmanlı vatandaşlarının bulunduğu bölgelerde ve çok yakınında yer almaktadır. Marunilerin özellikle bu dönemde yeni inşa ettiği, Avrupa tarzı konaklarının günümüze kalanları; Atatürk Evi, Arapoğlu Kosti Evi, Mimarlar Odası, İkiz Konaklar varlığını sürdürmektedir (Aygör, 2016).

Mevlâna Dergâhı Kuzey Doğusu ve Doğusu Geleneksel Mahalle ve Sokakları

Söz konusu alan Konya'nın en önemli tarihi, kültürel ve dinsel hem soyut hem somut kültürel varlığının tam merkezinde yer almaktadır. Alandaki çalışmalarında tespitlerini yaptığım; ilk önce geleneksel doku, kaybolan taşınmaz kültür varlıkları, sokak, mahalle ve evler irdelenecektir. Devamında günümüzdeki durumu hakkında bilgiler aktarılacaktır. Bölgenin yıllar içindeki değişimi, özellikle geleneksel ev ve sokaklardaki fotoğraflarda net bir şekilde görülmektedir (Fotoğraf 5-9). Çalışma alanı iki kısımda incelenmiştir. Haritamızda Bey Sokak iki alanı tam ortadan dikey aksta ikiye bölmektedir. Bu sokağın batısındaki alan; Mevlâna Dergahının Kuzey Doğusu ve Çevresi başlığı, doğusundaki alan Mevlâna Dergâhı Doğusu Çevresi olarak iki ana başlığa ayrılmıştır (Harita 2).

⁸ Mahalle kelimesi "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamında devamlı ve geçici ikamet için küçük yerleşim yeri anlamında kullanılmaktadır (DİA, 2003, s.323).

⁹ Osmanlı şer'iyye sicillerinde sokak kavramı genellikle zokak, tarik-i 'amm ve tarik-i hass şeklinde belirtilir. Bu kavramlardan tarik-i 'amm, anayol ya da herkesin gelip geçebildiği, kullanabildiği yol gibi manalar taşıırken tarik-i hass çıkmaz sokak anlamına gelmekteydi (Faroqi, 2009, s.39).

¹⁰ Çıkmaz sokaklar, Kentbilim Terimleri Sözlüğünde "konutları ve bireyleri kentteki dolaşımın gürtüsünden ve yarattığı çekincelerden korumak amacıyla düzenlenen, yalnız bir yöne çıkışı olan, öteki ucu kapalı yol, ya da yer olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980, s.34). Konutları ve bireyleri kentteki dolaşım gürtüsünden ve yarattığı çekincelerden korumak amacıyla düzenlenen, yalnız bir yöne çıkışı olan, öteki ucu kapalı yol, ya da yer (Keleş, 2006). Mimarlık ve şehircilik terminolojisinde başlangıcı

sokak veya caddeye açılan sonu ise herhangi bir yola bağlanmayan sokak dokusudur (Hasol, 1998, s124).

¹¹ Sokaklar bireylerin hayatlarını, yaşamın varlık kazandığı alanlardır. Osmanlı mahallesi ve sokak yaşamı; bireyciliğin aksine cemaat ve dinin önemli bir yere sahip olduğu toplumsal mekandır. Bu nedenle sokaklarda mahremiyet daha fazla ön plana çıkmıştır. Kadın ve çocukların denetim ve korunmasına dayanan sokak yapısı içe dönük bir durum ihtiva etmektedir. (Özcan, 2005, s.333)

¹² Çıkmaz sokaklarda komşuluk ilişkileri en önemli unsur olarak başta gelmektedir. Evlerin yan yana olduğu, bazen ev içi bahçeden geçilebildiği, dar çıkmaz sokaklarda daha yakın temasın ve ilişkilerin olduğu görülmekteydi. (Kızıltepe, 2014, s.250)

Mevlâna Dergâhı Kuzey Doğusu ve Çevresi

Bu alan adeta Mevlâna Dergahının etrafını kuşatan bölgedir. Haritamızda çalışma alanımızın tarifini kolaylaştırmak için Bey sokak ana kriter olarak ele alınmıştır. Bey sokağın batısında kalan bölge dergâhın kuzey doğusu ve çevresi olarak isimlendirilmiştir. (Harita 2) Aslında külliyei dört yönde çeviren yapılar mevcutken bazıları yok olmuştur. Külliyeinin güneyinde yol çalışmaları sırasında Abid Çelebi Hamamı, mezarlık, dükkanlar kaldırılmıştır. Günümüzde bu kısımda Üçler mezarlığı bulunmaktadır. Dergâhın batısında Sultan Selim cami ve geniş bir meydan yer almaktadır. Konumuzun esasını teşkil eden kısım kuzey, doğu ve kuzey doğuda külliyeinin hemen yanında şekillenen kısımdır. Aslında bu bölgenin önemi Konyalılar tarafından “Türbe önünde evi Meram da bağın olacak” şeklinde dillendirilir. Kutsal addedilen mekânların yanında mezarlıkların ve konutların bulunması kadim geleneklerimizdendir. Bu alanların etrafında ticaretinde geliştiğini görmekteyiz. Mevlâna Dergahının etrafında 1921 haritalarında kuzeyinde ve batısında dükkânlar görülmektedir. Ayrıca Konya'nın açık ve kapalı çarşıları da hemen külliyeinin batısında yer almaktadır (Harita 1)

Bu alanda 1921, 1924, 1930 yılı haritalarından aldığımız verilere göre sayısallaştırdığımız harita da tescilli konut sayısı 26, cami ve mescit 7, konut yaklaşık 300 adet, mahalle çeşmesi 5, dükkân 16, boş arsa 5, tek kütüphane, tek medrese, tek mektep bulunmaktadır. Dört ana sokak ve bunlarla bağlantılı 34 adet çıkmaz sokak bulunmaktaydı (Harita 2).

Söz konusu çalışma alanında eski haritalara göre tespit edilen mahalle isimleri; Serçe Mahallesi, Tarhane Mahallesi, Darih Mahallesi, Köprübaşı Mahallesi, Durak Fatih Mahallesi, Civar Mahallesi olarak bulunmuştur (Harita 3). Ana sokaklar Celal Sokak, Avgan Sokak, Çelebiler Caddesi, Çelebi Sokak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ana caddeler Durak Fatih Mahallesi'nde yer alan Köprübaşı Caddesi, Cevizaltı Caddesi, Şehit Nazım Bey Caddesi ismiyle kayıtlarda görülmektedir (Harita 4). Durak Fakih Mahallesi'ndeki sokak isimleri; Kırçıl, Ulufe, Tartan, Mor, Rüşdiye, Akçay, Emir Alim Çelebi, Fatma Zafer Hatun, olarak tespit edilmiştir¹³. Durak Fakih Mahallesi'ndeki günümüze gelen eserler Durak Fakih mescidi ve Mor çeşmedir. Günümüze ulaşamayan tarihi eserler: Çukur mektep, Konya İnas Rüşdiye Mektebi ve Durak Fakih Çeşmesi olarak tespit edilmiştir (Harita 2) (Uz, 2022, ss. 472-476).

Civar Mahalle, Mevlâna Dergahının merkezini teşkil etmektedir. Mahallenin doğusunda Sarı Hasan Mahallesi'ni de içine alan Bey Sokağı bulunmaktadır ki ikinci kısımda ele alacağımız alanlar bu sokağın doğu istikametinde yer almaktadır. Konya'nın yerli halkı bu mahallede ve etrafında ev almayı her zaman istemişlerdir. Çelebilerinde burada evlerinin olduğu bilinmektedir. Konya'nın ileri gelen ailelerinde bu bölgede evleri vardır. Cimcimeler, Okutanlar, Hafız Aliler, Bezirciler gibi Konya'nın ünlü ailelerinin evleri bu bölgede yer almaktaydı (Uz, 2022; s. 507). Tespitlerimize göre eski haritalardan sadece burada 330 adet evin varlığı görülmektedir (Harita 2). Bu alandaki, mahalleler, sokaklar yakın bir zamanda büyük değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Doğuda, Bey sokağa kadar olan kısım dergâhın

hemen yanındaki Tam Tam Sokağı ve Celal Sokağı kaldırılmıştır. Bir kısmı Konya Müze alanına dahil edilmiştir. Eski haritalarda tespit ettiğimiz tescilli evlerinde dahil olduğu yaklaşık 330 adet konuttan günümüze 30 adet ev kalmıştır. Sokakların ve mahallelerin çoğu yok olmuştur (Harita 2-4). Özellikle 2008 yılında konut alanları çıkmaz sokaklar ve mahallerin son hallerini imar planında görebiliyoruz. 1921 yılı ile karşılaştırıldığında bozulma ve çöküntüler olmakla birlikte ana kurgu halen izlenebilmektedir (Harita 5).

Civar mahallede yer alan sokak isimleri: Tam Tam, Celal, Aşçıbaşı, Ulu Arif Topaç, Şehriayn, Güngör, Zühtü Gazi, H. Çelebi, Dede, Emiralim Çelebi, Akakça, Doğrul olarak tespit edilmiştir. Bu bölgede yer alan tarihi tescilli eserlerden günümüze ulaşanlar: Mevlâna Dergâhı, Sultan Selim Camii, Asmalı Hatıp Sultan Camii, Yusuf Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi, Celal Camii, Celal Çeşme, Civar Çeşme olarak görülmektedir. Varlığı bilinen fakat günümüze gelemeyen eserler; Sultan Selim İmareti, Sultan Bağı Kabristanı, Hatıp Sultan Kabristanı, Yusuf Ağa Medresesi, Sultan Velet Medresesi, Bahaiye Mektebi, Kurşunlu Han, Kiremitli Han, Küçük Han, Şeyh Hüseyin Efendi Hanı, Muvakkithane, Türbe Hamamı, Başaralı Konağı, Siğil Tekkesi, Hanife Hanım Çeşmesi olarak yayınlarda geçmektedir (Uz, 2022; ss. 506-509) (Fotoğraf 10-14).

Günümüzde çalışma alanında yok olan kısımlar; evler ve sokaklar ve yeni yapılan uygulamalar Konya Büyükşehir Belediyesi Kent Bilgi Sisteminde ve Hava Fotoğraflarında net olarak görülmektedir (Harita 6-7).

Mevlâna Dergâhı Doğusu ve Çevresi

Çalışma alanı dört ana caddenin kesişimindeki kuzey güney doğrultusunda dikey dikdörtgen alandan oluşuyordu. Kuzeyde Işıklar Caddesi, Güneyde Kışla Caddesi, Doğu da Dolap Pare Sokak, batıda Bey Sokak ile sınırlanmış bir alanı kapsamaktaydı (Harita 2).

Haritalardan tespitlerimize göre alandaki mahalle isimleri Hacı Süleyman, Dolap, Sarı Hasan, Bey Sokak Mahalleleri olarak görülmektedir. Alanda toplam 28 adet çıkmaz sokak bulunuyordu. İsmi görülen çıkmaz sokaklar: Dolap Mektep, Dolap Mektep 2. Nolu, Dolap Battallar, Dolap Halil, Dolap Mahmut, Arpacı Çıkmazı, Ömer Efendi Çıkmazı şeklindedir. Bölgede yaklaşık 300 kadar ev bulunuyordu. Bölgede üç adet mescit, bir dükkân, vardı (Harita 2).

Günümüzde tescilli camiler korunmuştur. Bunlar Bey Mescidi, Dolap Mektep Mescidi, Dolap Battal Mescidi olarak varlığını sürdürmektedir. Alandaki geleneksel konutlar ve yapıların tamamı yaklaşık 300 adedi yıkılmıştır. Yıkılmadan önce bölgedeki çıkmaz sokaklardan birkaçının arşivimde fotoğrafı bulunmaktadır (Fotoğraf 15). Tescilli iki konuttan biri Karatay Muhtarlar Derneği olarak kullanılmaktadır. Dolap Battal Sokak ile Dolap Pare Caddesinin kuzey-doğu köşesindeki parseller birleştirilerek büyük bir alanda 15 bloktan oluşan beşer katlı apartmanlar yapılmıştır. Benzer bir kaderi boş duran parsellerde beklemektedir (Harita 6-8).

¹³ Geleneksel konut dokularında çıkmaz sokağın önemi oldukça fazla olmaktadır. Genel kullanıma açık olmaması ki bu diğer sokaklardan onu ayırmakta, İslam kentlerinde önemli yeri olan aile yaşamıyla ilgili olmaktadır. Konutların yerleştirilmesinde kamu tarafından serbest bırakılma, kent için önemli olan

çıkmaz sokağı oluşturan etkenlerden biri olmaktadır. Çıkmaz sokakların oluşumunu etkileyen başka bir unsur da artan nüfus olmaktadır. Yani dolaylı olarak çıkmaz sokağın oluşmasını sağlamaktadır. (Tanyeli, 1987).

Atatürk Anıtı Batısı Atatürk Caddesi ile Sait Paşa Caddesi Arasında Izgara Kent Plan Sistemi

Çalışma alanı kabaca, batıda Atatürk Caddesi, doğuda Sait Paşa ve Sahip Ata Caddeleri ile kuşatılmıştır (Harita 9). Mahallenin ızgara kent plan sistemi hakkında kronolojide; ilk belediyeçilik faaliyeti ile ortaya çıkan 1856 Ebniye Nizamnamesi ile, incelediğimiz en eski haritanın 1921 tarihinden yola çıkarak, 1856-1921 gibi bir tarih aralığını verebiliyoruz. Ancak bölgenin özellikle Bağdat demir yolunun gelmesi ile birlikte hızlı bir değişim sürecine girdiği bilinmektedir. Atatürk Caddesindeki Maruni Evleri, atlı tramvay hattı gibi yenilikler 20. Yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Alan Konya'nın ızgara kent plan sisteminin topluca ilk uygulandığı merkezi ihtiva etmektedir (Harita 9) (Aygör, 2005).

Alan kuzey- güney istikametinde dikey yedi sokak, doğu-batı yönünde yatayda altı sokak ile bunlarında aralarında kalan parsellerden oluşturulmuştur. Haritalar incelendiğinde ızgara kent plan sisteminde kuzey- güney doğrultusunda dikey dikdörtgen parsellerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu düzgün dik açılı sistemde kurgulanmış toplam 20 adet alan bulunmaktadır. Kareye yakın veya yamuk planlı alanlar ise 10 adet tasarlanmıştır. Düzgün dikey dikdörtgen alanlar yatay ve dikey akslarda 90 açılarla birbirini keserek düzgün sokaklar oluşturmaktadır. Her bir dikdörtgen alanda yaklaşık 15-24 arasında değişen konut ve parseli bulunmaktadır. Kare ve yamuk alanların konut sayısı parselin büyüklüğüne göre değişmektedir (Harita 10-11), (Çizim 5).

Bölgede dokuz adet tescilli konut vardır. Tescilli iki mescitten biri Abdül Mümin diğeri Abdülaziz mabetleridir. Diğer tescilli taşınmazlar Şirin Hanım ve Ferit Paşa çeşmeleridir. Alanda iki katlı geleneksel evlerle birlikte 3-4 katlı bitişik nizam betonarme konutlarda vardır (Fotoğraf 16-17).

Günümüzde bu alan da kentsel dönüşüm için zamanın gelmesini beklemektedir. Ayrıca alanın son durumunu kent bilgi sisteminde ve hava fotoğraflarında izleyebilmekteyiz (Harita 12-13). Bölge zaman içerisinde değişime uğramakla birlikte ızgara formunu halen korumaktadır. Konya'nın ilk ızgara kent plan sistemini gösteren bölge olması, batılı anlayışın ilk uygulama alanı olması sebepleri ile sanat tarihi ve şehircilik bakımından önem arz etmektedir. Orijinal ızgara kent sistemi ile korunmalıdır.

Çalışma alanı Konya Büyükşehir Belediyesince yasal mevzuata göre ÖPA 5 ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı adıyla değerlendirilmiştir. Öncesinde alan III. Derece Arkeolojik Sit alanında kalyordu. Bu son çalışmada alan dört kata imarlı düzenlenmiştir. Tescilli konutların etrafı açılarak korumaya alınmıştır. Kırmızı taralı alanlar ticaret-konut, sarı renkli taralı alanlar ticaret-turizm-konaklama ve konut alanı olarak değerlendirilmiştir. Mavi renkli taralı alanlar sosyal kültürel tesis, yeşil renk ise park ve bahçe olarak düzenlenmiştir. Izgara kent planı ana şemasını korumakla beraber, dikdörtgen büyük alanların içine küçük meydanlıklar yerleştirilmiştir (Harita 14).

Değerlendirme

Konya Mevlâna Dergâhı bu kadim şehrin en görkemli ve itibarlı yapısı olarak bilinmektedir. İnsanların kimi onunla manevi bir ilişkiye giriyor, kimi yapıları ziyaret ediyor ve çevresini izliyor,

sonuçta binlerce insan Mevlâna için geliyor. Dergâh İnsanların duygu dünyasını işgal ederek onları etkilemeye devam etmektedir. Benzer karakterli yerleşimlerin ülkemizde örnekleri vardır. Eyüp Sultan ve Hacı Bayram Veli gibi aynı özellikleri arz eden dini karakterli yerleşmelerde konut alanlarının varlığı bilinmektedir.

Mevlâna Dergâhının etrafında yukarıda tespitini yaptığımız dönüşümler ve yok oluşlar mabedin toplumsal anlamını ve hayattaki yerini gölgelemektedir. Mabedin etrafında dikey aksta uzayan beton bloklarla, farklı ticari yapılarla çevrilmeye çalışılması yanlışların başında gelmektedir. Böylece dergâhın etrafı özgün anlamından koparılarak başka bir kişiliğe büründürülmektedir. Bu kişilik bize yabancı ve batılı dünyanın dayattığı form ve anlayıştır. Artık Konya'ya gelen yabancı biri İslam medeniyetinden bir şeyler görmesi mümkün olamayacaktır. Gelen ziyaretçi dergahla ve çevresiyle bir ilişki kurmaya çalışacaktır. Konya'nın, "Selçuklu 'ya başkentlik yapmış kadim maddi ve manevi unsurlarını anlayamadan" kendi kimliğine uygun anlamlar yükleyip batılı anlayışta tasavvurlarla ülkesine geri dönecektir. Batı dünyasının teknolojik ve bilim üstünlüğü ile ortaya çıkan, baskılarını artık bertaraf etmemiz ve kendi kültür ve medeniyetimize uygun hale getirmemiz gerekmektedir.

Mevlâna Dergâhı hem içerisindeki asitaneye ait yapılarıyla hem de çevresiyle bir bütün olarak düşünülmeli ve zihnimizde yer almalıdır. Dergâhın etrafındaki Çelebi Konakları, hamamlar, çeşmeler, halkın yaşadığı geleneksel konutlar, çıkmaz sokaklar, çeşmeler, medreseler ve benzeri bunun gibi yapılarla birlikte birbirini tamamlayan bir bütün olarak görülmelidir. Bu bütünlüğün içinden herhangi bir ögeyi ayırmamalıyız. Ayırdığımızda örneklerini yukarıda verdiğimiz ölçüde kompozisyonun geneli zaafa uğramaktadır. Mevlâna Dergâhı çevresindeki tüm bu unsurlarıyla bütüncül bir muhit içinde yaşatılmalıdır. Dergâh esas işlevini, duygusal dünyamızı zenginleştirmesini ancak tüm unsurları ile korunabilmesiyle gerçekleştirebilir. Aslında halen geç kalınmış sayılmaz günümüzdeki Mevlâna Külliyesi ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planında Mevlâna Dergâhının hemen yanındaki kuzey doğu kısım için Büyükşehir Belediyesince özel projelendirme alanı, kültürel tesis alanı, ticaret alanı öngörülmektedir (Harita 15). Dergâhın doğusunda kalan kısım için kuzeyde üst kısımda öngörülen 5 kat imarlı yapılaşma vardır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz konut alanı beş katlı yapılmaya başlanmıştır (Harita 6-7). Ancak aşağıda yol boyunca geniş alan halen yıkılmış ve boştur. Cadde boyunca bu alanlar için rekreasyon alanları, kültürel tesis alanları, otel alanı işlenmiştir (Harita 15). Mevlâna Dergâhı ve çevresinin yeniden şekillenmesinde yok olan eski taşınmaz kültür varlıklarımız, yok olan çıkmaz sokakların işlevlendirilmesi ve kazanılması önem arz etmekte olup, günümüzde yapılabilecek çalışmalar, imkân sağlayacak uygun ortam mevcuttur.

Geleneksele tamamen zıttı ikinci konu olarak ele aldığımız Atatürk anıtı çevresinde şekillenen ızgara kent plan sisteminin Konya'daki ilk uygulamasını yukarıda tespit ettik. Gelenekseli ortaya koyduktan sonra, batılı anlayışla değişim ve dönüşümün nasıl gerçekleştiğini daha iyi görebildik. Konya'da batılı anlayışta ızgara kent plan sistemi ilk ortaya çıkışını 1856 ile 1912 yılları arasında tarihlendirebiliyoruz. Ebniye Nizamnamesi 1856 yılında yayımlanarak ızgara planlamayı teşvik etmiştir.

Konya'daki 1921 tarihli imar planında ızgara kent planlı sistemi net olarak görebiliyoruz. Izgara kent plan anlayışı Antik Yunan ve Roman medeniyetinin alametli farikası kabul edilir. Hipodamus ile başlatılan ızgara kent sistemi aslında Mezopotamya uygarlıkları Sümerler Asurlular tarafından biliniyordu ve kullanılmıştır. Daha sonra batı dünyası tarafından tercih edilmiştir. Izgara kent plan sistemi, Batı eğitiminin şehir planlamacılığı ülkemizde de benimsenmesiyle hızla yeni yerleşimlerde uygulamaya başlanmıştır. Kentsel tasarım ve dönüşümlerde yok edilen geleneksel sokaklar ve mahalleler, yeniden düzenlenen ızgara kent plan sistemleri ile dikey aksta yükselen beton binalar ile düzenlenmiştir. Ülkenin tamamında benzer uygulamaları görmek mümkündür. Çıkma sokakların yok olmasında başlıca etkenler olarak; Sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişiklikler, Tanzimat Fermanı'nın çıkmasıyla yapılan değişiklikler, 1848-1882 yılları arasında çıkarılan nizamnameler ile yapılan değişiklikler, Kat Mülkiyeti Kanunu ile yapılan değişiklikler, sayılabilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığının ve Belediyelerin çabaları ile kentsel sit alanlarında, sokak sağıklaştırma projelerinde geleneksel sokak dokuları korunabilmiş alanlar mevcuttur. Bu bölgelerde projeler genelde daha kırsal veya kasaba düzeyinde yerel turizm unsurlarını da içerecek tarzda hazırlanmış ve uygulanmışlardır. Safranbolu, Cumalıkızık, Beypazarı, Ayaş, Akşehir örnek olarak verilebilir. Ticari sokak sağıklaştırmaları Konya Çarşısı, Bursa Çarşısı, Gaziantep Çarşısı güzel örneklerdir. Ancak kent merkezlerinde, büyük şehirlerde geleneksel sokak ve mahallelerin korunması gerçekleşmemiştir. Yok oluş başta İstanbul, Ankara, İzmir olmak üzere diğer kentlere de sirayet etmiştir. Büyük şehirlerdeki bu durumun rant kazanma hırsıyla daha da arttığı aşikardır. Konya'da hızla gelişen büyüyen yapısıyla bu dönüşümden payını almıştır. 1980'li yıllara kadar Konya'nın büyük kısmı halen kerpiç evlerde, çıkma sokaklarda, geleneksel mahallelerde yaşıyorlardı. Kentsel dönüşümlerle toplumsal hayat tarzı dönüşmüş, topraktan kopuş, tabiatın uzaklaşma, betonlaşma ile ivme kazandırmıştır.

Sonuç ve Öneriler

İslam medeniyeti yüzyıllardır şehir hayatında benzer ilkeler benimsemiştir. Kent merkezinde ulu cami, bunun etrafında ticaret alanları, mahalleler ve mescitleri, çıkma sokaklar, içe dönük ev yaşamı gibi birbirine yakın şemalarda karşımıza çıkar. Fiziksel ve sosyal yönden İslam kentlerinin en büyük özelliği mahallelere bölünmesidir. Konya'nın kendi mahallelerinde kurguladıkları hayat tarzı İslam medeniyetine özgü özel niteliklerini yıllarca barındırmıştır. Konya'da 1950'li yıllara kadar bu dokular görülebiliyordu. Geleneksel kurguyu Mevlâna Dergâhının etrafında çok güzel izleniyordu. Bunlar başta geleneksel konutlardı, cami ve mescitler, dükkanlar, çeşmeler, medreseler, türbeler, mektepler, hamamlar, kütüphane, birbirinden koparılmaması gereken asli unsurların; maalesef birçoğu şimdi yerinde yoktur. İslam medeniyeti toplumun maddi hayatını biçimlendirdiği gibi duygusal dünyasını da kadim şehirlerinde şekillendirmiştir. Mevlâna Dergâhının ve Mevlevîliğin duygusal dünyamızdaki yeri göz önüne alındığında değerleri daha iyi anlaşılabilir.

Mevlâna Dergâhı gibi manevi ve ruhani bir bölgenin tarihi ve kültürel vasıflarının kaybettirilmesinin geri dönüşümü mümkün müdür? Gelecekte Mevlâna Dergâhının çevresi yeni bir inşa ve

anlam yükleme ile sağlam temellere oturtulması istenirse: Bu geçmişteki özgün mekanların ihyası ile gerçekleşecektir.

Geleneksel özellikleri Mevlâna Dergâhı ve çevresiyle anlatırken; zıttı batı, ızgara kent sistemi Atatürk Anıtı ve çevresiyle açıklanmıştır. Konya'daki bu ilk ızgara kent uygulaması sonradan şehirciliğimizin ana modeli olacaktır. Batı modelinin, gelenekseli yok ettiğini Konya'da gördük. Bu batı modeli ayrıca toplumsal yapıda bireyselliği ve bencilliği de beraberinde getirmiştir. Ancak günümüzde Batı dünyası Amerika ve Avrupa'da güvenlik ve çocuklara oyun alanı sağlaması gerekçeleri ile çıkma sokaklı şehir planları uygulanmaktadır.

Kadim kentlerimizdeki tarihi sokakları ve geleneksel mahalleleri, tarihi tescilli taşınmaz eserlerimizi yok edenler kendi içimizdeki insanlarımızdır. Halk nezdinde bilmiyordu, haberi yoktu gibi gerekçeler anlaşılabilir. Ancak mühendislerin, belediye yöneticilerinin, kamu çalışanlarının bahanelerinin olmaması gerekir. Mimar, şehir bölge planlaması, harita, inşaat mühendisliği, alanlarında üniversitelerde okuyan eğitim almış kişiler yönetici pozisyonlarında kentsel dönüşümlerle kentsel dokuyu, tarihi çevreyi yok etmesini nasıl açıklayabiliriz? Batılı modernitenin eğitim sisteminden geçen bu genç mühendisler ve geleceğin yöneticileri İslam medeniyetine ilgisiz, bir haber kaldıkları müddetçe, batı medeniyetinin dayattığı kavramların istilasına uğramaya devam edecek ve geleneksel unsurlarımızı koruyamayacağız. Gençlerin eğitimini aldığı yanlış batılı kavramlar değerler zihninin doldurmaktadır. Bazen bu bireyler kendilerini İslam kültür dairesinde tanımlasa da aslında düşünce ve duygu batı kökenlidir. Kendi mahalleimizi, sokaklarımızı, geleneksel evlerimizi, kültür hazinelerimizi bu kadar şuursuzca yok edebilmemizin altında, eğitim konusundaki yanlışlarımız ana sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Burada esas kastedilen bizim ülkemizde batılı düşünce ve modernizmin yanlış anlaşılmasıdır. Batı dünyası kendi tarihi kentlerini çok iyi korumuş ve korumaktadır. Batı uygarlığı ülkemizdeki gibi tarihi kentlerini yok etmiyor. Betonlaşma yine bu uygarlığın icadı ancak yeni yerleşmelerde tarihi çevreden uzak bölgelerde yeni siteler ve apartmanlar inşa ediyorlar. Uluslararası antlaşmaları Venedik Tüzüğü, Unesco, Amsterdam Bildirgesi gibi yasaları uyguluyorlar ve kendi içinde tutarlı davranıyorlar. Türkiye 2863 sayılı yasa ile korumacılıkta Avrupa'dan geri kalmaz. Ancak ülkemizde esas sorun uygulamada yaşanmaktadır. Yine insan ve eğitim konusu karşımıza çıkmaktadır.

Korumacılıkta karşımıza çıkan diğer önemli bir sorun rant kazanma arzudur. Geleneksel sokak ve mahaller yıkıldıktan sonra yerine dikey aksta çok katlı apartmanlar, siteler, AVM gibi ticaret alanları inşa edilmektedir. Bu durum hem halk hem de yöneticiler nezdinde rağbet görmesi yok oluş süreçlerini hızlandıran etkenlerin başında gelmektedir.

Yukarıda anlattığımız tüm olumsuz sonuçların sebebi insanda bitmektedir. Çözüm de insanların eğitiminde yatmaktadır. Gençlerimiz; terbiye, eğitim, ahlak anlayışı ile istenilen vasıflara ulaşabilir. Konumuz tarihi çevrenin taşınmaz kültür varlıklarının, sanat eserlerimizin, korunması ve yaşatılması olduğu için; öncelikle duygu alanının eğitilmesi gerekmektedir. Sanat eserleri, kültür varlıklarıyla, doğru anlamda temas

kurulduğunda dolaysız olarak duygularına hitap eder. Kişi görmediği, anlamadığı, sevmediği bir nesneyi niye korumak istesin. Duygusal bağ ve etki kültürel varlıklar ile tam olarak gerçekleşmesi için akıl ve bilginde duygulara yardım etmesi gerekmektedir. Kültür varlıklarımız ile ilişki kuran İnsanlar birtakım bilgileri edinmelidir. Burada sanat tarihi, mimarlık tarihi gibi bilim dalları devreye girmelidir. Mimari eserlerin banilerinin bilinmesi, yapıların tarihçesi, sanat akımları, araştırılmalıdır. Böylece eseri tanınması, anlaması ve etkisi geniş ölçüde olacaktır. Sonuçta hem maddi dünyasında hem de zihninde ve duygularında önemli yere sahip eserleri kolay kolay yok edemeyecektir. Kültür varlıklarımızın korunmalarında, geleceğe aktarılmasında, söz sahibi olmaları, daha da güçlü durmaları, kendi medeniyetine sahip çıkmaları mümkün olabilecektir.

Bu tarihi kentlerimizin yok oluşundaki ana nedenlerin ilgileri tarafından, detaylı incelenmesi ve çözüm bulunması gerekmektedir. Günümüzdeki ana sorunlar; nüfus konusunda baskılar, refah düzeyinin giderek artması, kamu hizmetleri, özel spekülasyon, motorlu araçlar, başlıcaları olarak sayılabilir. Ülkemizdeki köyden kente göç de önemli baskı unsurlarının başında gelmektedir. Şehre gelen yeni ailelerin istekleri; daha yüksek yaşam standardı, yüksek ücretler, kendilerince daha iyi konutlar olarak sıralanabilir. Böylece değişim için yapılan baskıların çoğu şehrin kendi içinden, özünden gelmektedir.

Kentlerin tarihi sokak dokusu, yalnızca birer estetik unsur olmanın ötesinde, o toplumun kültürel mirasının önemli bir bileşenini teşkil etmektedir. Bu dokunun korunması, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurulmasını sağlarken, aynı zamanda gelecek nesillere aktarılacak değerli bir miras bırakma görevini de üstlenmektedir. Ancak günümüzde, rant avcılarının etkisiyle bu dokunun sürdürülmesi gereken bir miras olduğu göz ardı edilmekte, yerine betonlaştırma ve hızla değişen inşaat projeleri tercih edilmektedir. Yıkılan veya yok edilen her tarihi yapı, insanlığın kültürel birikiminin bir parçasını kaybettirmekte, bu durum toplumun kimlik arayışını zayıflatmaktadır. Eğer toplum kendi kültürel değerlerine sahip çıkacak düzeyde bir bilinçlenme sürecine girmemişse, tarihi çevrenin tahribatı kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu noktada, yöneticilerin yasal boşlukları doldurma ve tarihi dokuyu koruma sorumluluğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, koruma çalışmalarının etkin olabilmesi için toplumun duyarlılığı ve bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir. Sadece yöneticilerin değil, her bireyin kendi mirasını sahiplenmesi şarttır. Sonuç olarak, kentlerin eski sokak dokusunun korunması, geçmişin değerlerini gelecek nesillere taşımak adına kritik bir öneme sahiptir. Tarihsel dokunun yok olması, sadece fiziksel bir kayıp değil, aynı zamanda kültürel bir yoksulluk anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, geçmişe duyulan saygının ve bilincin artırılması, geleceğimiz için atılması gereken en önemli adımlardan biridir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ: Kullanılmamıştır.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

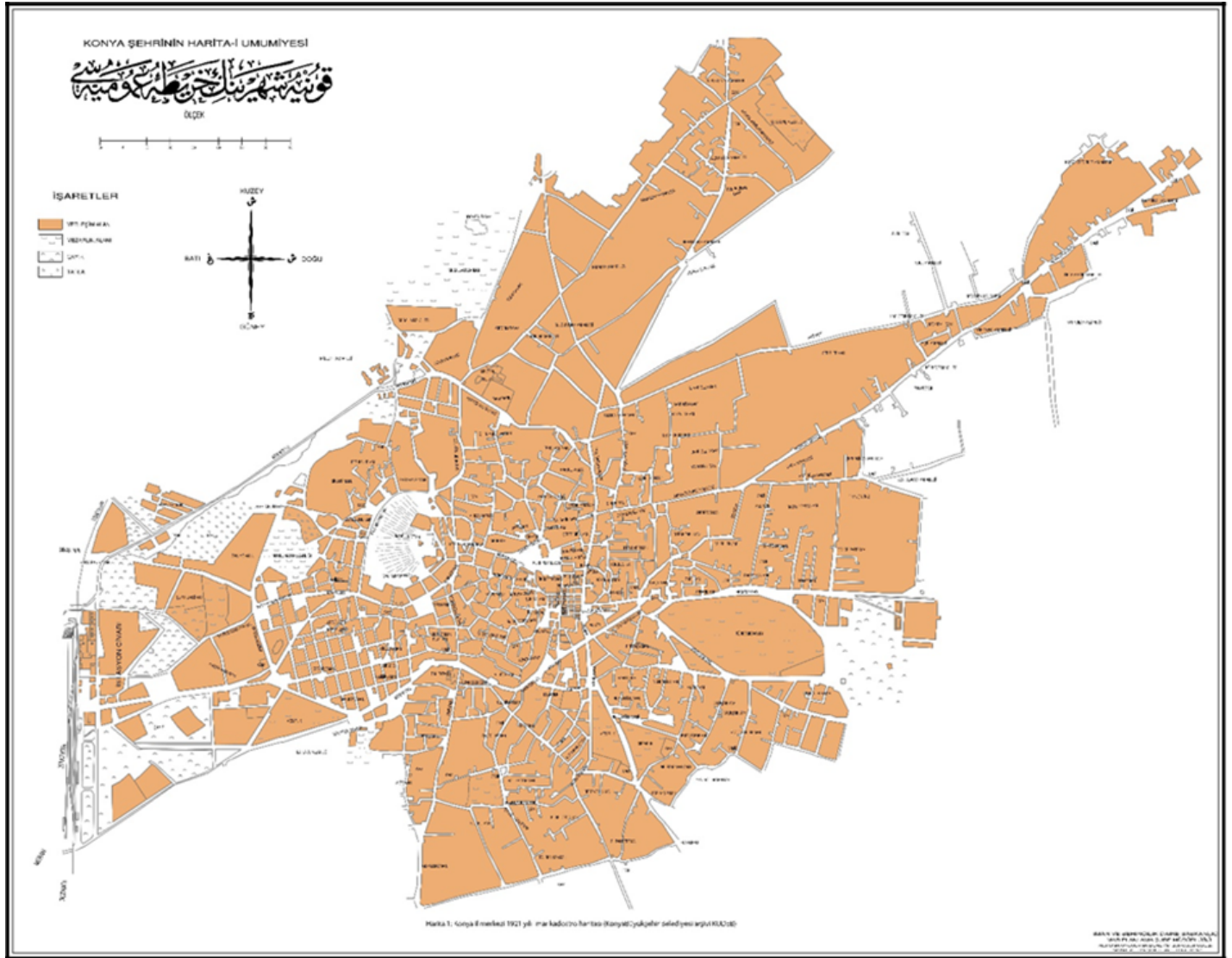
Use of Artificial Intelligence: Has not been used.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (2008). Rehabilitasyon. In *Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi*. YEM Yayınevi.
- Ahunbay, Z. (2016). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (8th ed.). YEM Yayınevi.
- Aygör, E. (2005). *20. yüzyıl ilk yarısı Konya evlerinde cephe ve demir parmaklıklar* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Aygör, E. (2016). *19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Konya evlerinin mimari gelişimi ve değişimi* (Tez No: 422537). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları devrinde Konya*.
- Cansever, T. (2016). *İslâm'da şehir ve mimari*. Timaş Yayınları.
- Çelimli, M. A. (2016). *Divriği kent dokusundaki geleneksel konut mimarisinin incelenmesi ve örnek sokak sağlıklılaştırması üzerine bir değerlendirme* (Tez No: 432299). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Denel, S. (1982). *Batılılaşma sürecinde İstanbul'da tasarım ve dış mekânlarda değişim ve nedenleri*.
- Erdoğan, K. K., & Kaya, H. S. (2024). Şehirlerin tarihi ve dönemlerinin karşılaştırılmasının Anadolu örneği üzerinden incelenmesi: Comparison of history and period of the cities case of Anatolia. ResearchGate.
- Faroqhi, S. (2009). *Men of modest substance: House owners and house property in seventeenth-century Ankara and Kayseri*. Cambridge University Press.
- Güner, H. E., Kozlu, H., & Büyükmihç, G. (2019). Sokak sağlıklılaştırma proje deneyimi: Kayseri-Talas Kazım Paşa Caddesi. *Online Journal of Art and Design*, 7(1), 184–201.
- Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*.
- Keskin, Ü. (2008). *Türkiye'de sokak sağlıklılaştırma olgusunun örneklerle irdelenmesi: Ankara Beypazarı, Kocaeli-Merkez ve Kayseri-Talas örnekleri*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme politikası*.
- Kızıltepe, B. (2014). *Kent sokaklarının mekân incelemesi: Çıkmaz sokak örneği* (Tez No: 391398). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kuban, D. (1982). *Türk ve İslam sanatı üzerine denemeler*.
- Özcan, K. (2005). *Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri* (Tez No: 167585). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk University].
- Tanyeli, U. (1987). *Anadolu-Türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (11.-15. yy)* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Uz, A. M. (2022). *Tarihi Konya mahalleleri*. Konya Kültür AŞ.
- Ünver, H. (2017). Sokak sağlıklılaştırmanın tanımsal olarak irdelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 96–106.

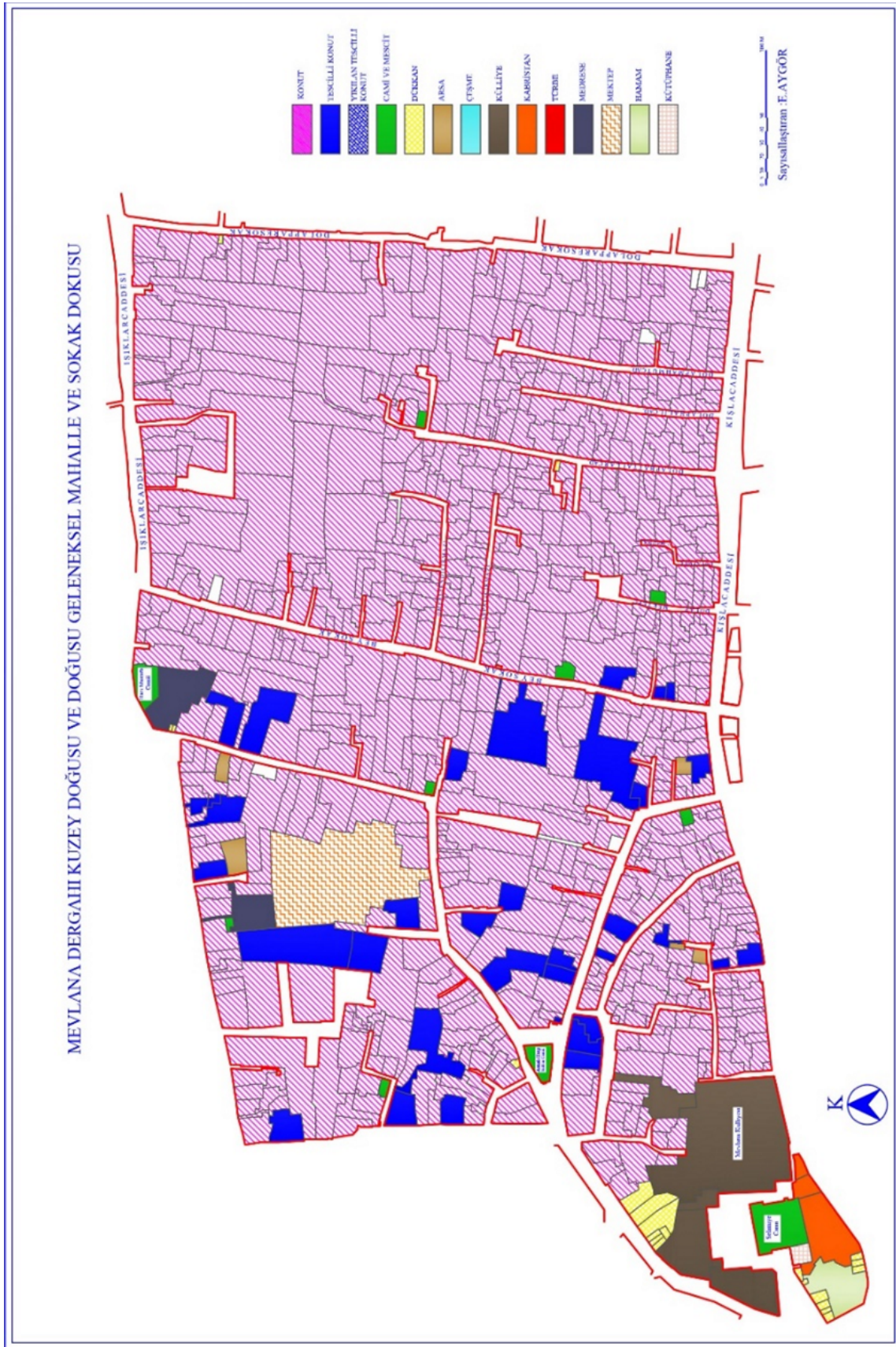
Harita 1.

Konya 1921 İmar Planı (Sayısallaştırılan: K. TOKAY-E.AYGÖR).

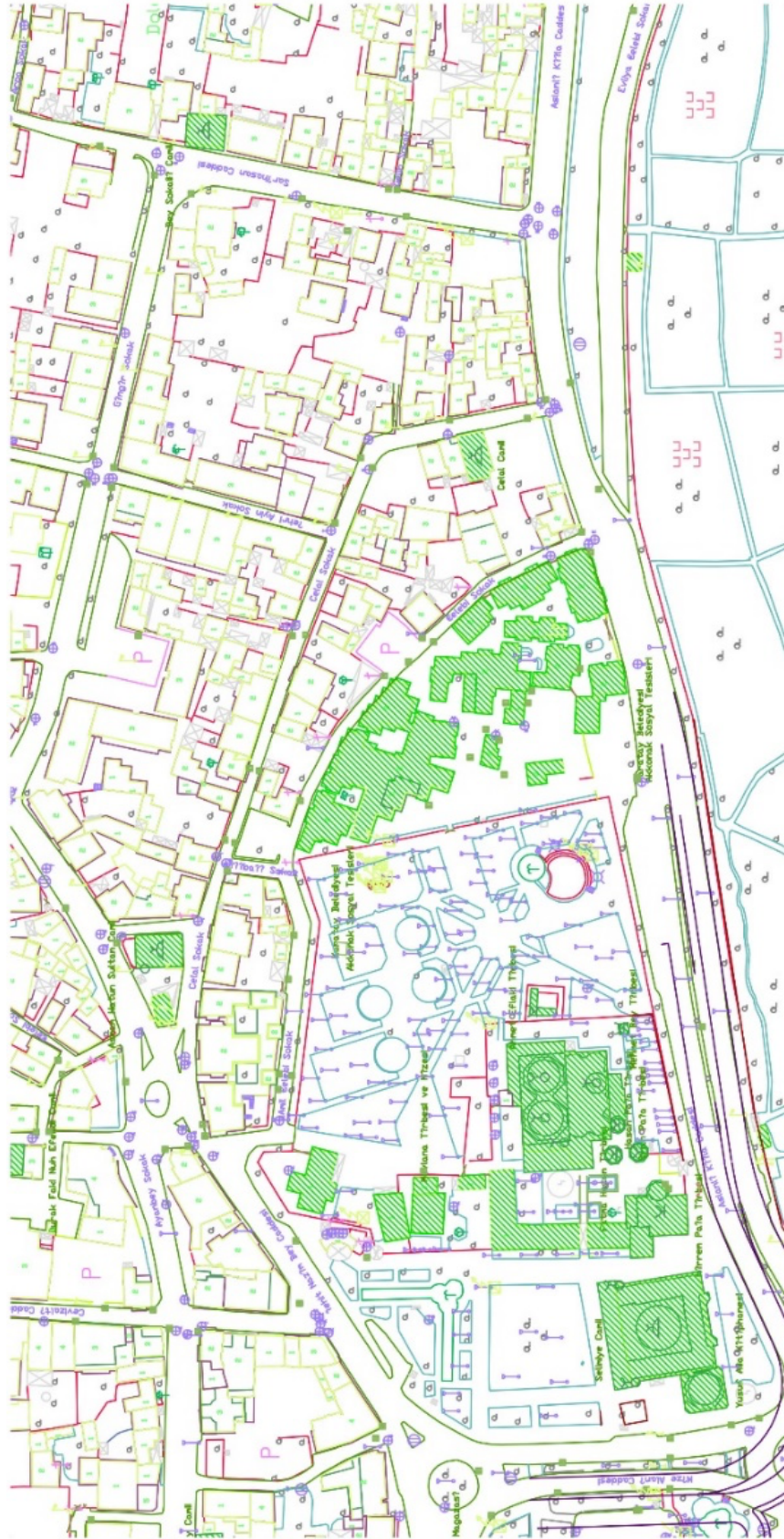
Harita 2.

Mevlâna Dergâhı Kuzey Doğusu ve Doğusu Geleneksel Mahalle ve Sokak Dokusu (E.AYGÖR).

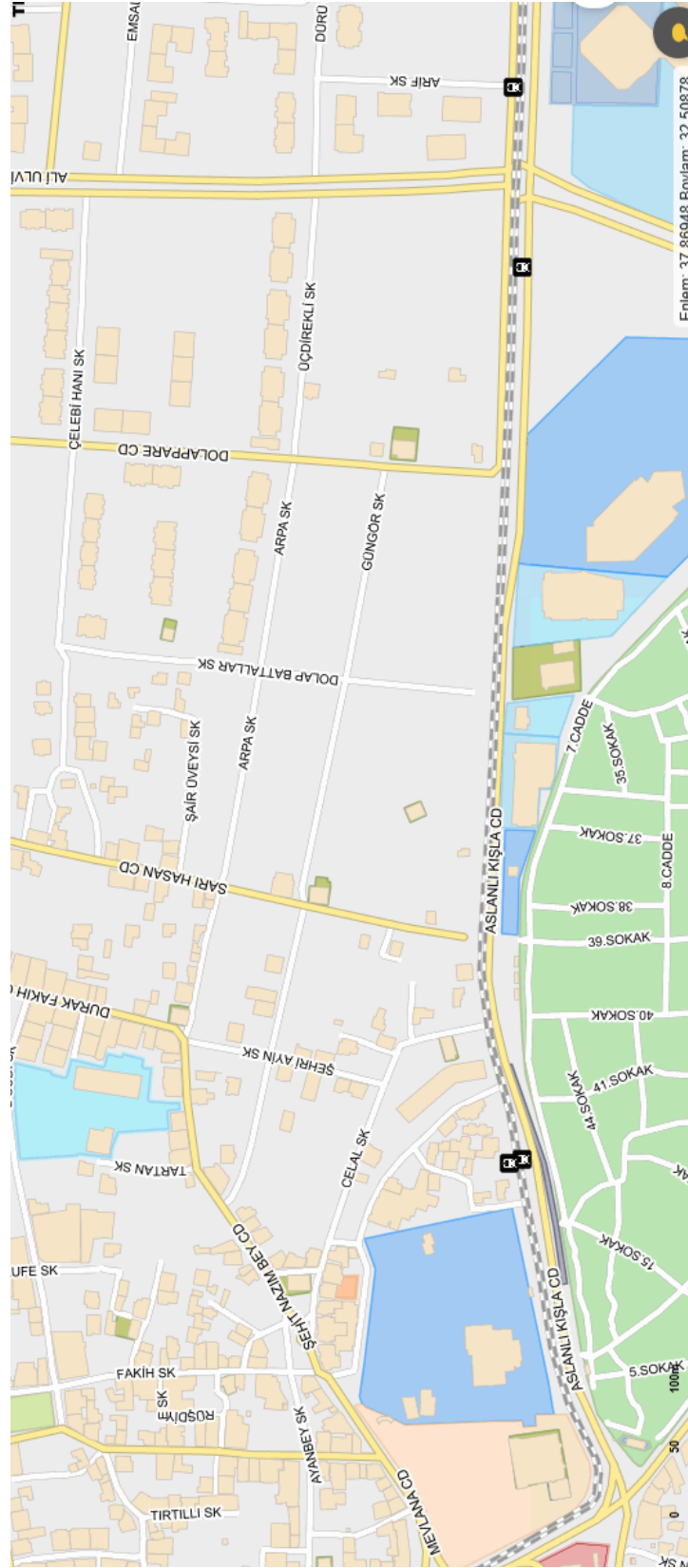
Harita 3.

Mevlana Külliyesi Doğusu Ve Kuzey Doğusu Çevresinin 1921 İmar Planı (Sayısallaştırılan K. Tokay-E.AYGÖR)

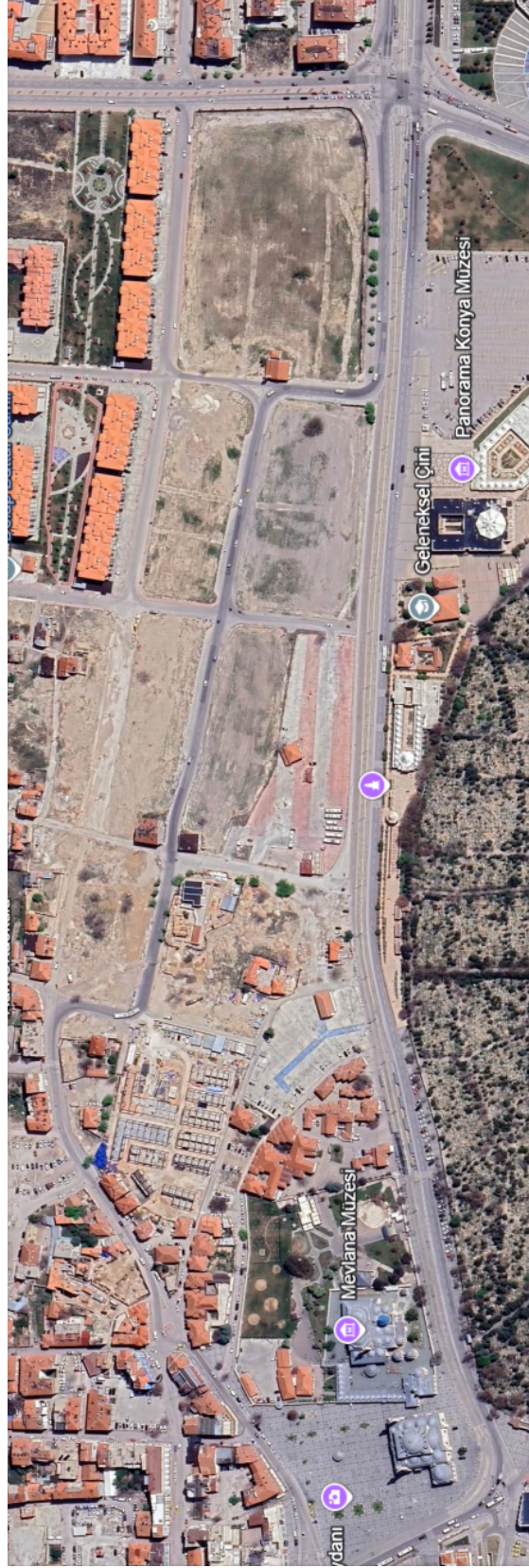
Harita 6.

Mevlana Dergâhı Doğusu ve Kuzey Doğusu Çevresi (Konya Büyükşehir Belediyesi Kent Bilgi 2025).

Harita 7.

Mevlâna Dergâhı Doğusu ve Kuzey Doğusu Çevresi (Google Earth 2025).

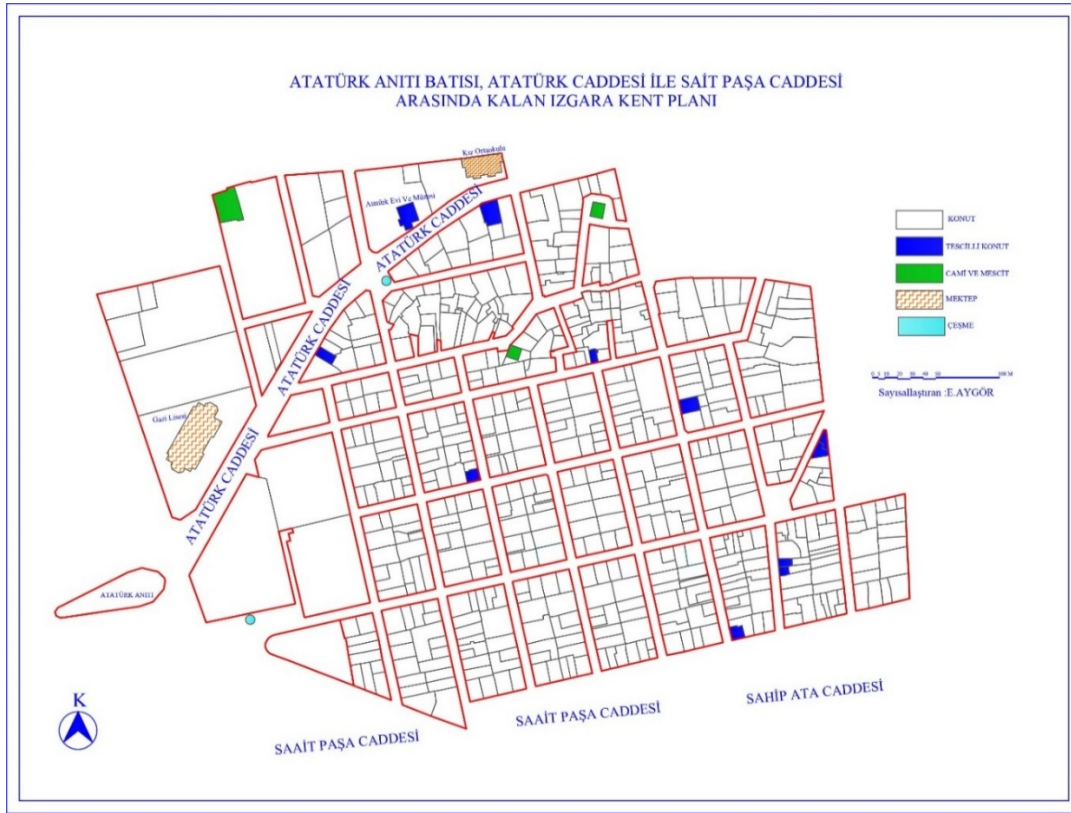
Harita 8.

Mevlâna Külliyesi Doğusu ve Çevresinin 2008 Yılı Konut Alanları Yıkılmadan Önceki Son Halleri Çıkamaz Sokaklar Tek, İki Katlı Evler

Harita 9.

Atatürk Anıtı Doğusu, Atatürk Caddesi ile Sait Paşa Caddesi Arasında Kalan İzgara Kent Planı (Sayısallaştırılan E. Ayyör).

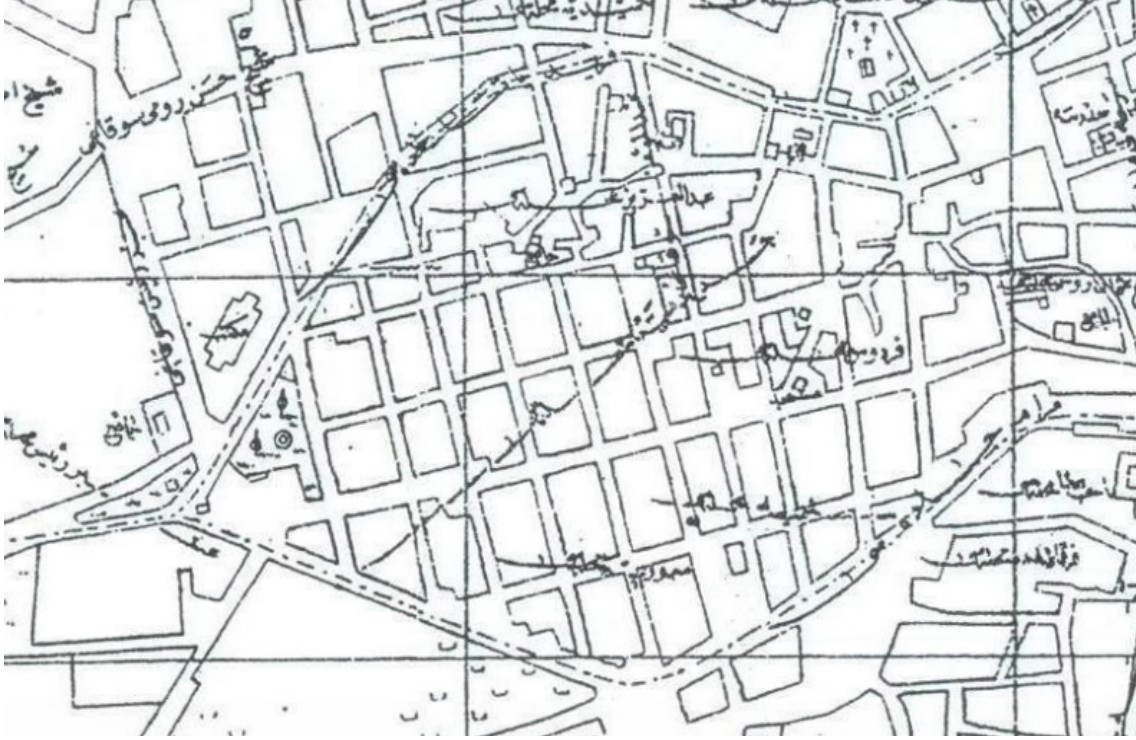
Harita 10.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi arasında kalan Konya'nın ilk Modern Izgara Sokakları 1921 İmar Planı (Sayıllaştırıcı K. Tokay-E. Aygör).

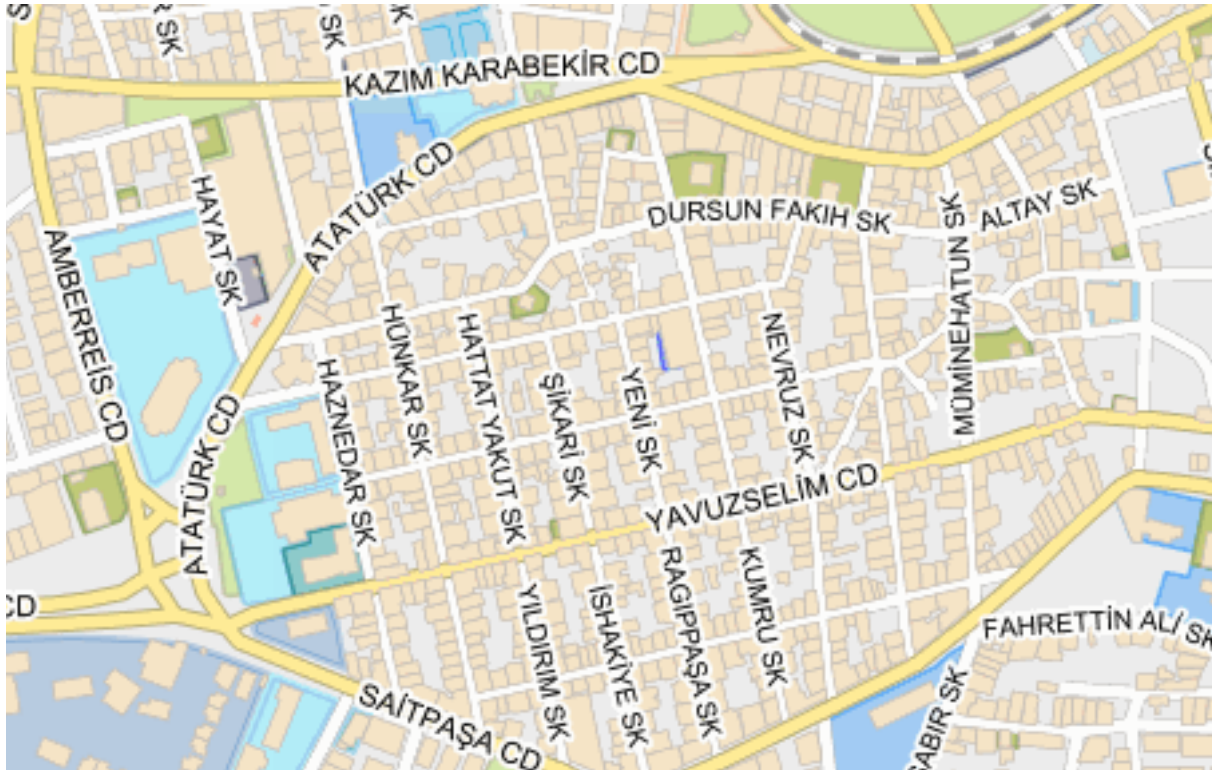
Harita 11.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi arasında kalan Konya'nın ilk Modern Izgara Sokakları 1921 İmar Planı Esas Harita.

Harita 12.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi arasında kalan Konya'nın ilk Modern Izgara Sokakları (Konya Büyükşehir Belediyesi Kent Bilgi 2025).

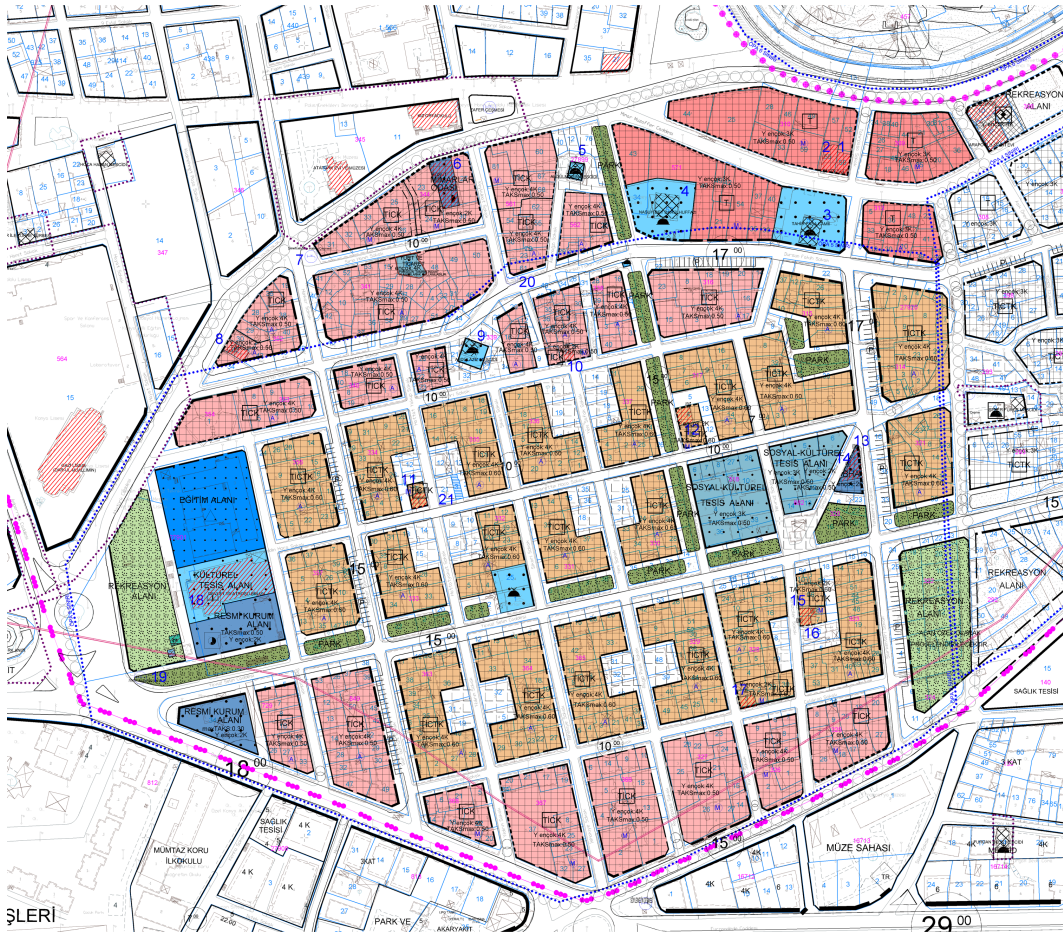
Harita 13.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi arasında kalan Konya'nın ilk Modern Izgara Sokakları (Google Earth 2025).

Harita 14.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi arasında kalan bölge ÖPA 5 ve Çevresi Koruma Amaçlı İmar Planı.

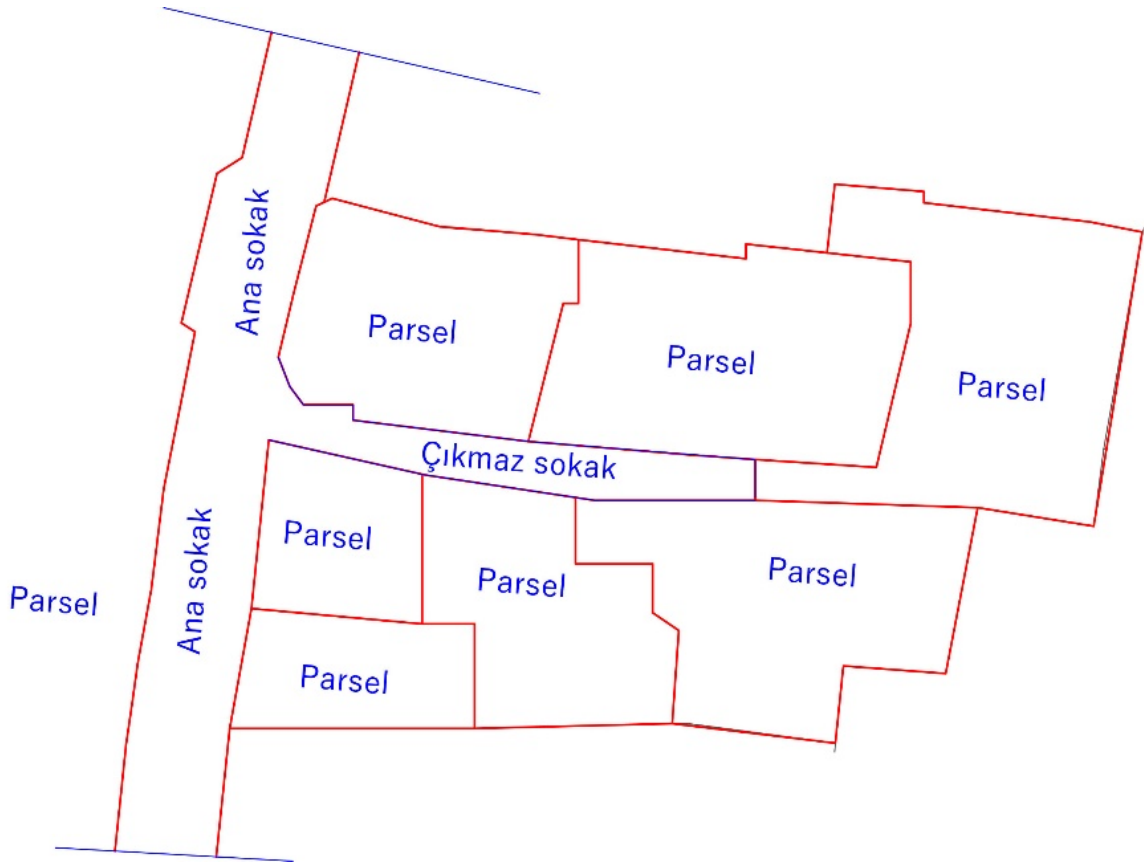
Harita 15.

Mevlâna Külliyesi ve Çevresi Son Koruma Amaçlı İmar Planı.

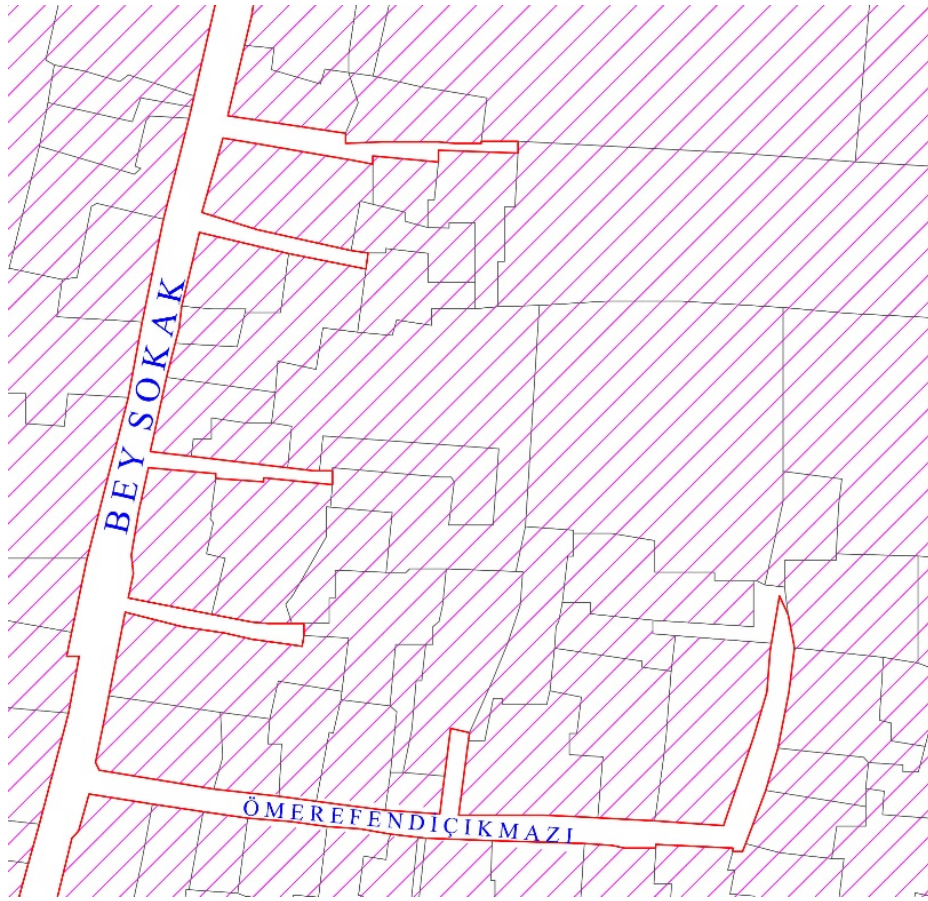
Çizim 1.

Mevlâna Doğusu Ana Sokak, Çıkmaz Sokak ve Parseller 1921 Tarihli Harita 2 Detayı.

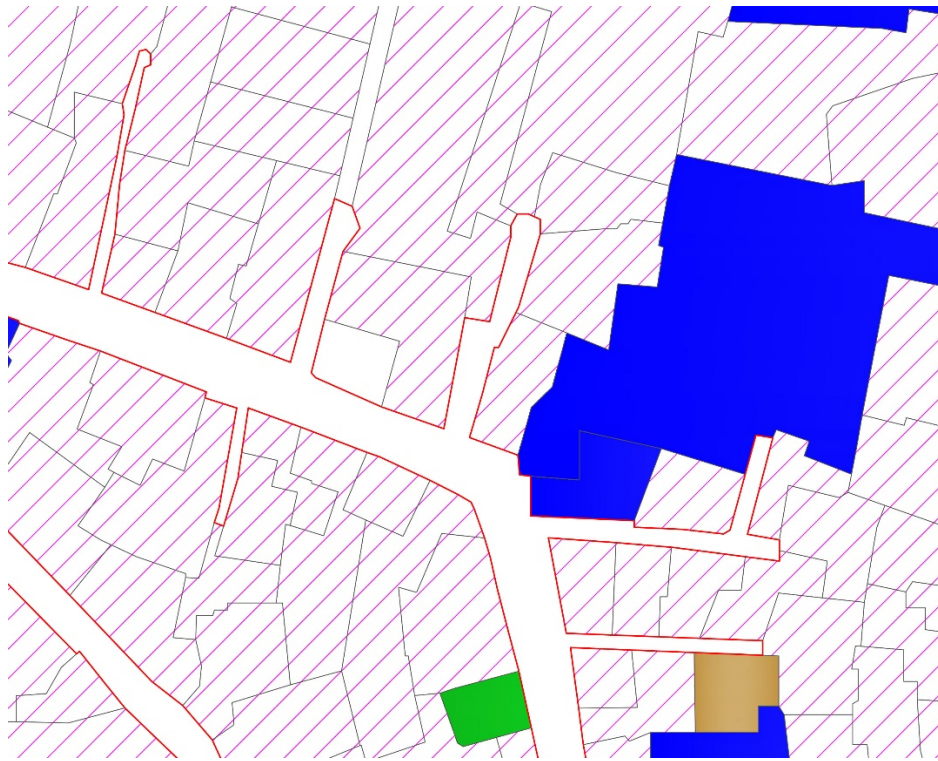
Çizim 2.

Mevlâna Doğusu Yıkılan Ana Sokak, Çıkmaz Sokaklar ve Parseller 1921 Tarihli Harita 2 Detayı.

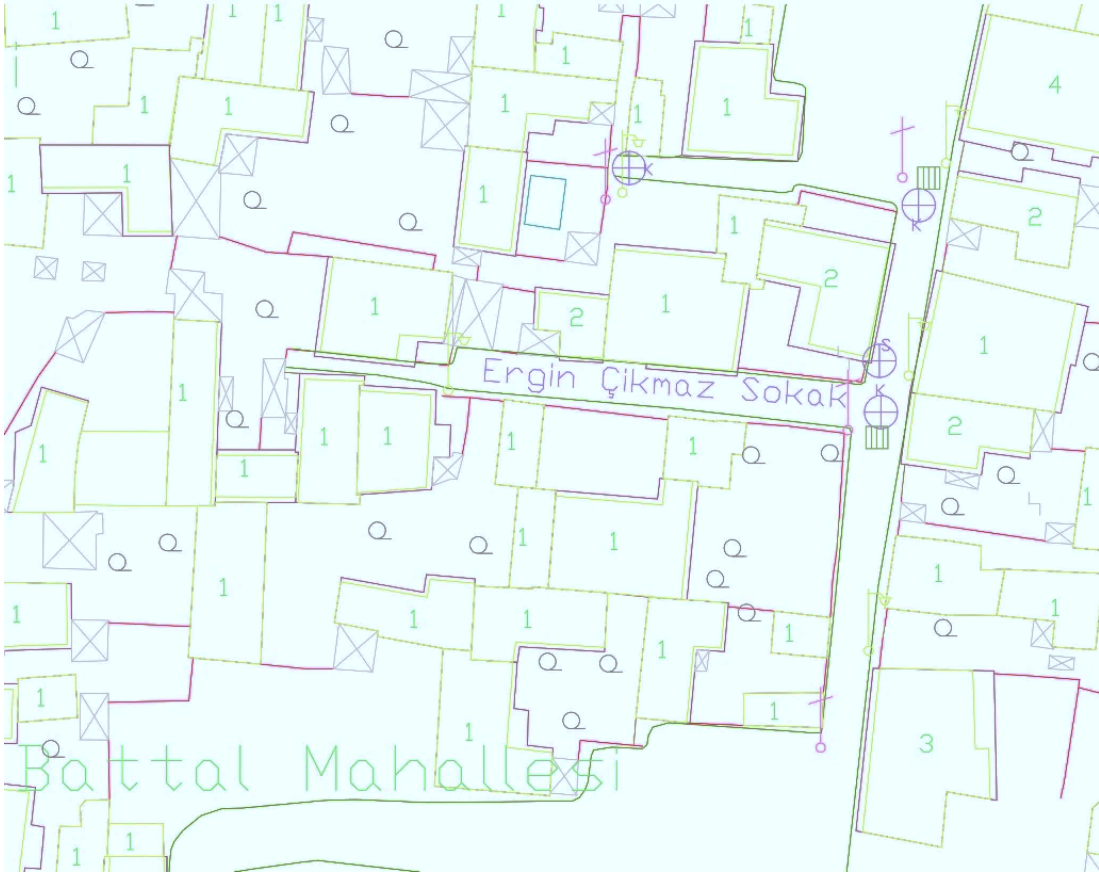
Çizim 3.

Mevlâna Kuzey Doğusu Ana Sokak, Çıkamaz Sokaklar ve Parseller 1921 Tarihli Harita 2 Detayı.

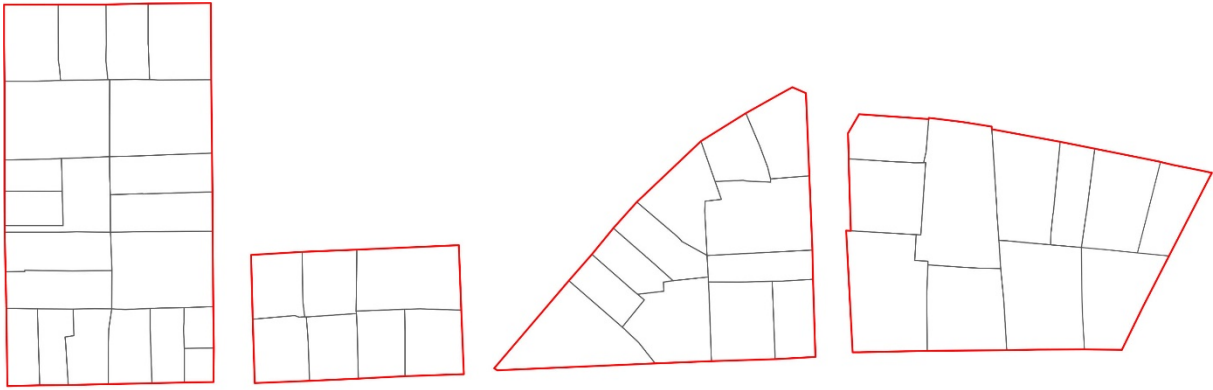
Çizim 4.

Mevlâna Doğusu Yıkılan Ana Sokak, Çıkamaz Sokak 1 ve 2 katlı yapılar 2008 Tarihli

Çizim 5.

Atatürk Caddesi ile Saitpaşa Caddesi Arasında Kalan Bölge Izgara Kent Sistemini Oluşturan Alanların Geometrisi.

IZGARA SİSTEMİNİ OLUŞTURAN DİKEY DİKDÖRTGEN, YATAY DİKDÖRTGEN, ÜÇGEN, YAMUK ALANLAR VE PARSELLERİ

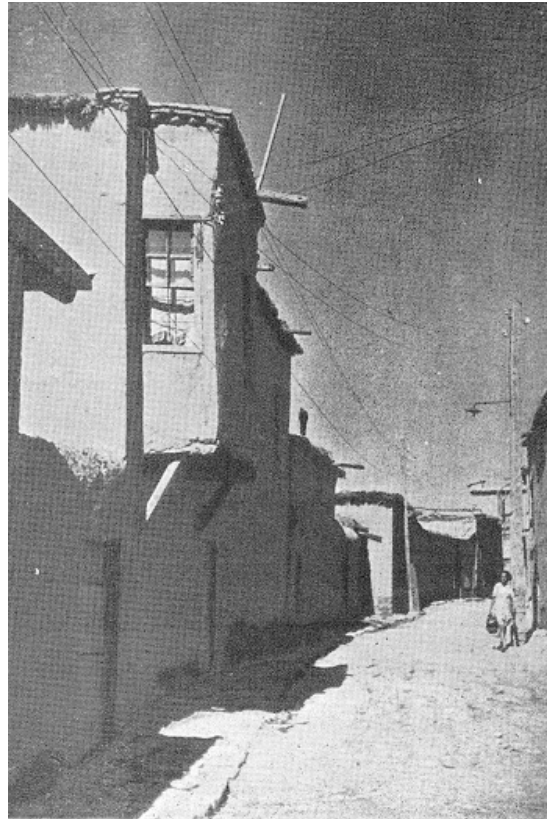
Fotoğraf 1.

Konya Genel Fotoğraf Sokak Yapısı ve Evler Sağ üst Mevlâna Dergâhı ve Selimiye Cami 20. Yüzyıl İlk Yarısı (Konya Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 2.

Konya Yaz Ayı Geleneksel Sokak Dokusu 1950 (C. BERK).

Fotoğraf 3.

Konya Kış Ayı Geleneksel Sokak Dokusu 20. Yüzyıl ilk yarısı (C. SAĞLIK).

Fotoğraf 4.

Alaaddin'den Konya'nın Kuzey Doğusu Ağaçlar; Evlerde, Sağda Kazanlı Medrese içinde, Şems-i Tebrizi Türbesi etrafına görülmektedir. Sokakların üzerinde ağaç bulunmazdı (H.K.F.G.Konya Belediyesi Arşivi).

Fotoğraf 5.

Mevlâna Dergâhı Doğusu 19. Yüzyıl Sonu (Konya Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 6.

Mevlâna Dergâhı Doğusu 20. Yüzyıl İlk Yarısı (Konya Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 7.

Mevlâna Dergâhı 1960'lı Yıllar Hamam, İmarat, Medrese, Muvakkithane Dükkanlar, Mezarlık, Yol Çalışması ve Çevre Düzenlemesi ile

Kaldırılmış. Doğuda Geleneksel Mahalle, Sokak ve Evler İzleniyor. (Konya Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 8.

Mevlâna Dergâhı Doğusu 21. Yüzyıl İlk Çeyreği (S.A.BİÇER).

Fotoğraf 9.

Mevlâna Dergâhı Doğusu Sağda Üçler Mezarlığı 21. Yüzyıl İlk Çeyreği (S.A.BİÇER).

Fotoğraf 10.

Selimiye İmaretî 1958 yılında yıkılarak meydan açılmıştır (H.K.F.G.Konya Belediyesi Arşivi).

Fotoğraf 11.

Türbe Hamamı Çifte bir hamamdı Yusuf Ağa Kütüphanesinin Yanında Bulunuyordu 1955 yılında yıktırılmıştır. (H.K.F.G.Konya Belediyesi Arşivi).

Fotoğraf 12.

Mevlâna Türbe Önü: Muvakkithane, Fırın, Kahvehane, Türbe Hamamı 1955 yılında yıkılmıştır. (H.K.F.G.Konya Belediyesi Arşivi).

Fotoğraf 13.

Mevlâna Dergâhı Kuzey Doğusu Yok Olan Çelebi Konakları ve Evler(Konya Müzesi Arşivi).

Fotoğraf 14.

Mevlâna Dergâhı Önü arkada Başarılar Konağı sonradan yıkılmıştır. Önde İmarete bitişik olan menzilhanenin kalıntıları. (H. Karpuz).

Fotoğraf 15.

Yıkılan Dolap Mahmut Çıkmaç Sokağı ve Sonu.

Fotoğraf 16.
Konya Anıt Çevresi Izgara Kent Plan Sistemindeki Tescilli Konutlar ve Sokak Yapısı.

Fotoğraf 17.

Konya Anıt Çevresi Izgara Kent Plan Sistemindeki Tescilli Konutlar ve Sokak Yapısı.

